

LA NECRÒPOLIS DEL NEOLÍTIC MITJÀ DE CAN GAMBÚS-1 (SABADELL, VALLÈS OCC.): NOVA TIPOLOGIA DELS SEPULCRES DE FOSSA I PRÀCTIQUES FUNERÀRIES DURANT EL IV MIL·LENNI CAL BC A CATALUNYA

Sepulcres de fossa, Pràctiques funeràries, Ajuar funerari, Carboni 14. Neolític Mitjà, Catalunya.

Jordi Roig Buxó Joan M. Coll Riera

La necrópolis de Can Gambús-1 ofrece 47 sepulcros de fosa de tipo monumental y complejo, con una diversidad de estructuras funerarias y un rico y variado ajuar, con presencia exclusiva de individuos adultos. Estas singularidades han permitido completar la tipología de los sepulcros de fosa, con aportaciones inéditas de su proceso de construcción y sistemas de cubierta, reutilizaciones y saqueos, así como la presencia de dispositivos funerarios hechos de materiales perecederos. También se observan diferencias en las construcciones y en la composición de los ajuares que podrían indicar cierta diferenciación social entre los individuos enterrados en la necrópolis.

Sepulcros de fosa, Prácticas funerarias, Ajuar funerario, Carbono 14, Neolítico medio, Catalunya.

The Can Gambús-1 necropolis has 47 monumental or complex-type pit graves, with diverse funerary structures and rich and varied grave goods, with only adult individuals found. These unusual features have contributed definitively to the typology of the pit graves, with original contributions on their construction process and covering systems, reuse and plundering as well as the presence of funerary artefacts made of perishable materials. Differences were also observed between the constructions and the composition of the grave goods that may indicate some social differentiation between the individuals buried in the necropolis.

Pit graves, Funerary practices, Grave goods, Carbon 14, Middle Neolithic, Catalonia,

La nécropole de Can Gambús-1 contient 47 tombes à fosse de type monumental et complexe, assorties d'une diversité de structures funéraires et d'un mobilier funéraire riche et varié, avec une présence exclusive d'individus adultes. Ces particularités ont permis de compléter la typologie des tombes à fosse, avec des contributions inédites en matière de procédé de construction et de systèmes de couverture, réutilisations et pillages, ainsi que la présence de dispositifs funéraires réalisés à base de matériaux périssables. On observe également des différences dans les constructions et dans la composition du mobilier funéraire qui pourraient indiquer une certaine distinction sociale entre les individus enterrés dans la nécropole.

Tombes à fosse, Pratiques funéraires, Mobiliers funéraires, Carbone 14, Néolithique moyen, Catalogne.

93

INTRODUCCIÓ

El paratge arqueològic de Can Gambús es troba situat a ponent del terme de Sabadell al límit amb el terme de Sant Quirze, a la comarca del Vallès Occidental, just al mig de la llarga serra coneguda com el Serrat de Can Feu. Aquest sector forma part del característic paisatge vallesà de valls suaus solcades per rius i torrenteres envoltades de fèrtils planes al·luvials delimitades per carenes baixes. El territori s'insereix dins de l'anomenada fossa tectònica del Vallès - Penedès, entre les Serralades litoral i prelitoral catalana, constituint un corredor natural paral·lel a la costa (Fig. 1). Gran part de aquesta fossa tectònica està composta per argiles quartàries procedents de les serralades circumdants que cobreixen de manera desigual una seqüència de conglomerat, crostes carbonatades i argiles del Miocè superior.

El gran sector d'intervenció arqueològica de Can Gambús es correspon amb el tram central i la meitat nord

de la serra de Can Feu, una antiga zona agrària amb camps de conreu i parcel·les rústiques, que descendeix en una suau pendent des dels 226 msnm a la part més alta, fins als 195 msnm a la seva cota inferior. Els límits d'aquesta gran àrea, queden definits per dues carreteres, al nord la de Terrassa a Sabadell i a migdia la de Sabadell a Sant Quirze del Vallès, i pel costat de ponent el torrent de Vallcorba, actualment part del traçat de l'autopista C-58, i a llevant el barri dels Merinals de Sabadell. El paratge arqueològic, amb una superfície total aproximada d'unes 100 hectàrees, va ser dividit en tres grans sectors d'actuació, Can Gambús-1, 2 i 3, a on s'hi van desenvolupar intervencions arqueològiques de forma successiva per part de diferents equips (Fig. 1).

Aquesta zona del Vallès és coneguda per la seva riquesa arqueològica ja que des de inicis del segle XX s'hi han vingut desenvolupant importants excavacions en els coneguts i propers jaciments de Can Feu i de Bòbila Madurell.

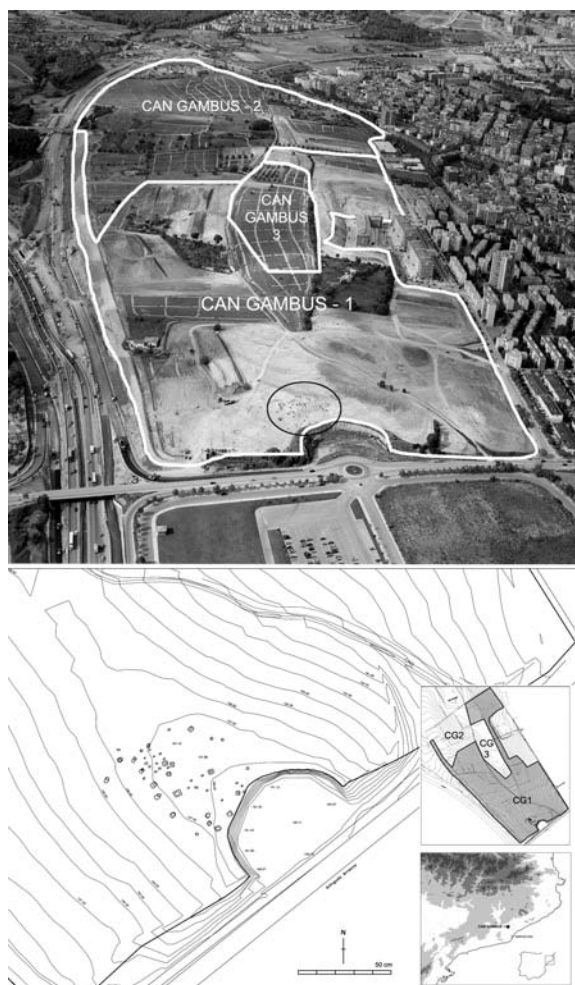

Figura 1: El paratge arqueològic de Can Gambús-1 amb indicació dels perímetres d'excavació i l'emplaçament de la necròpolis neolítica a dalt de la carena.

La intervenció arqueològica al sector de Can Gambús-1, tota la meitat sud del paratge, es va desenvolupar entre els anys 2003, 2004 i 2006 sobre una superfície aproximada d'unes 30 hectàrees excavades en extensió. Aquesta va estar motivada per un gran projecte d'urbanització i es va dur a terme per l'equip d'arqueòlegs d'Arrago sl amb la direcció de Jordi Roig i Joan-Manuel Coll i la promoció de la Junta de Com-

pensació del Pla Parcial Can Gambús Polígon B'. La totalitat de les restes excavades esdevenen un total de 754 estructures arqueològiques atribuïbles a diferents períodes cronològics: Neolític antic cardial, Neolític mitjà, Neolític final, Bronze inicial, Bronze final, Ferro I, Ibèric, Romà, Antiguitat tardana, època medieval i època moderna i contemporània. Aquestes configuren un important jaciment i complex arqueològic, amb un ventall cronològic molt ampli, amb més de sis mil anys d'ocupació humana representats per diferents assentaments repartits per tot el paratge. D'aquest conjunt destaca, tant per la seva rellevància com per la qualitat de les estructures i del material arqueològic, la necròpolis de sepulcres de fossa del Neolític mitjà (Roig/Coll 2007).

Aquest article vol donar a conèixer aquest conjunt funerari i les novetats que està aportant, amb especial incidència en les característiques constructives dels sepulcres, els processos estratigràfics i postdeposicionals, els gestos funeraris i el tractament donat als inhumats, així com la composició dels aixovars i els materials emprats en els dispositius funeraris de les sepultures².

LA NECRÒPOLIS NEOLÍTICA DE CAN GAMBÚS-1

La necròpolis de Can Gambús-1 s'inscriu dins el denominat grup de la "Cultura dels sepulcres de fossa", coneguda i definida ja des de inicis del segle XX, i amb una àmplia representació arqueològica de conjunts funeraris i sepultures repartides per gran part del territori català (Ripoll/Llongueras 1963; Muñoz 1965). D'aquesta manera, és durant el Neolític mitjà, entre les darreries del V mil·lenni i el IV mil·lenni cal BC, que es documenten les primeres veritables necròpolis, en el sentit de concentracions d'enterraments individuals fets en grans fosses formant espais funeraris ben definits.

Els exemples més representatius i propers els tenim al jaciment de la Bòbila Madurell (Sant Quirze del Vallès, Barcelona) situat a un quilòmetre escàs de Can Gambús-1, amb més de 130 tombes localitzades, constituint un singular i extens complex funerari encara pendent d'estudi i no publicat en el seu conjunt (Serra Ràfols 1947; Muñoz 1965; Gibaja 2003). Per altra banda,

1.- Fins a l'actualitat s'han dut a terme els treballs d'elaboració de la memòria científica, el processat de tot el registre arqueològic i la documentació gràfica i planimètrica, així com la classificació i inventari del voluminós conjunt de material arqueològic. També s'ha realitzat gran part dels estudis especialitzats i analítics que es troben inclosos en la memòria (Roig/Coll 2008). Aquests han estat finançats en la seva gran part per la promoció, la Junta de Compensació del Pla Parcial Can Gambús, per l'empresa d'arqueologia Arrago sl, i de forma puntual pel Museu d'Història de Sabadell i pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. El jaciment en el seu conjunt ha estat presentat en alguns congressos i publicat a nivell general en alguns articles (Roig/Coll 2007).

2.- L'estudi detallat i exhaustiu del conjunt despassa amb escriure l'àmbit i els continguts d'aquest article, i actualment es troba en curs de realització amb la finalitat de dur a terme en un futur proper una monografia completa de la necròpolis.

tenim la necròpolis del camí de Can Grau (La Roca del Vallès, Barcelona), que amb 24 sepultures, esdevé un dels conjunts excavat els darrers quinze anys que ha permès definir la complexitat de les construccions funeràries i una part de la tipologia sepulcral del neolític català (Martí/Pou/Carlús 1997).

En aquest context, Can Gambús-1 amb 47 sepulcres, és l'última troballa de les grans necròpolis excavades a Catalunya pertanyent a la cultura dels sepulcres de fossa del Neolític mitjà. La bona conservació de gran part de les estructures funeràries, el rigorós procés d'excavació arqueològica i l'interessant registre estratigràfic i deposicional, ha permès redefinir i completar la tipologia dels sepulcres de fossa, amb aportacions inèdites del seu procés de construcció, sistemes de coberta, reutilitzacions i saqueigs, etc. Tots aquests aspectes confereixen a la necròpolis una rellevància i una entitat especials pel què fa a l'estudi de les pràctiques funeràries i el tractament dels morts durant el IV mil·lenni cal BC a Catalunya.

La necròpolis es troba emplaçada a l'extrem sud de la carena, a la seva part alta, entre 195 i 198 msnm, ocupant una superfície de 3.200 m². Va ser excavada en extensió i en la seva totalitat, oferint un total de 47 sepulcres de fossa amb estructures funeràries complexes i de tipus monumental, que conformen un conjunt homogeni en un excel·lent estat de conservació (Fig. 2). Per altra banda, cal tenir en consideració l'absència d'indisicis arqueològics d'estructures i d'espais d'habitació del Neolític mitjà a les proximitats de la necròpolis i en tota la gran superfície excavada del paratge. Cal suposar doncs, que les construccions i els espais d'habitació haurien quedat molt més afectats que les profundes estructures funeràries i totalment destruïts pels continus processos erosius naturals i antròpics.

Aquesta és una necròpolis amb presència exclusiva d'individus adults, amb 43 sepulcres individuals i 4 sepulcres dobles i un total de 51 individus inhumats, que ofereix una singular diversitat de tipologies funeràries així com un ric i variat aixovar. Aquest es compon per una àmplia varietat de recipients ceràmics, utilatge lític tallat, amb nuclis, làmines, puntes o geomètrics de sílex, destrals i aixades polides, molins, utilatge en os, amb punxons i espàtules, ornaments personals amb collars i polseres de denes de cal·laïta, etc.

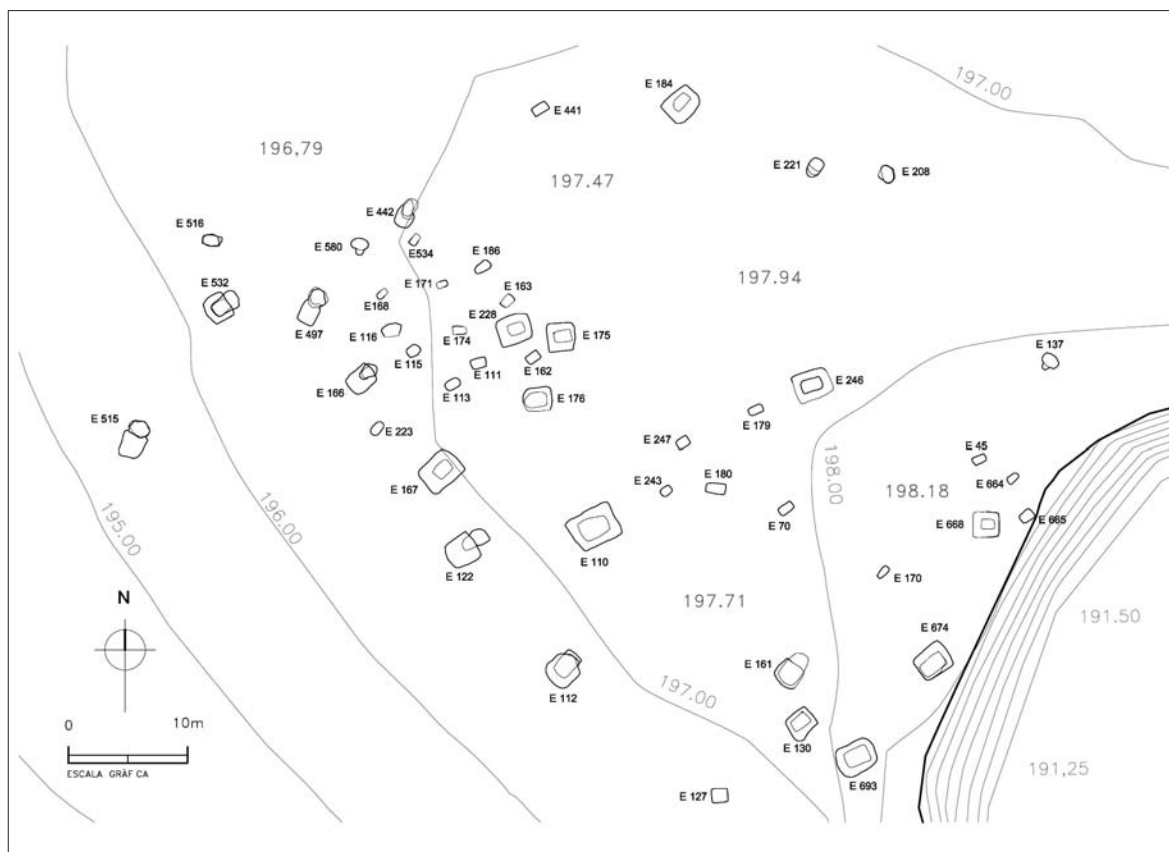
Pel què fa a l'organització de la necròpolis, s'observa certa ordenació de les sepultures, fent alineacions i files més o menys regulars seguint el pendent i les corbes de nivell del terreny, amb un possible creixement perifèric o concèntric, sense que en cap cas es tallin entre elles (Fig. 2). La gran majoria de les sepultures són de tipus monumental i complex, per bé que també s'han localitzat alguns sepulcres de dimensions més reduïdes. Aquests ens han arribat força arrasats, amb unes fondàries conservades de tan sols 20 cm en alguns

casos, els quals s'acostumen a localitzar a la part més alta de la carena, on l'efecte dels rebaixos, l'erosió i els treballs agrícoles han estat més forts. Cal considerar la possibilitat de l'existència de més sepultures en aquesta zona, on s'observa una presència menor de sepulcres. Així, documentem alguns sepulcres simples i de petites dimensions que estan situats al voltant i rodejant els sepulcres més monumentals, que realment ens indiquen una diferenciació entre les estructures funeràries, coexistint ambdós tipus de construccions. Amb tot, cal tenir en consideració que totes les estructures han sofert un mateix procés de rebaix d'uns 80 i 100 cm a causa dels intensius treballs agrícoles dels darrers segles, mancant les parts superiors de totes elles.

Aquestes diferències que s'observen en algunes construccions funeràries, també es detecten en les respectives composicions dels aixovars. Així, és possible constatar una relació entre sepulcres complexes amb aixovars rics i sepulcres simples amb aixovars pobres, que ens podria indicar certa diferenciació social entre els individus enterrats. Amb tot, no s'observa cap distinció ni discriminació entre individus masculins i femenins en relació al tipus de sepulcre o a la composició de l'aixovar, destacant, això si, l'absència absoluta d'individus infantils. Tots aquests elements denoten una complexitat de les pràctiques funeràries, de la mateixa manera, que la monumentalitat dels sepulcres ens indica una important inversió de treball en la seva execució. Per altra banda, l'acurat procés d'excavació, afegit a un excepcional procés de conservació de les estructures, ha permès completar el coneixement d'aquestes singulars construccions funeràries, amb la identificació d'inèdits cobriments realitzats amb materials peribles, representats per grans cobertes fetes amb troncs disposats horitzontalment segellant les cambres funeràries. Així mateix, determinades evidències arqueològiques, complementades amb l'anàlisi tafonòmic, han permès detectar la presència de dispositius funeraris fets de materials peribles que acompanyen a l'inhumat i que es disposen a l'interior dels sepulcres. També ha estat possible apreciar certes remocions de parts esquelètiques d'alguns individus, així com una alteració puntual de la coberta que associem al saqueig intencionat d'alguns elements de l'aixovar, com ara els collars de denes de cal·laïta.

DESCRIPCIÓ DE LES ESTRUCTURES FUNERÀRIES I NOVA TIPOLOGIA DELS SEPULCRES DE FOSSA

La necròpolis consta de tombes subterrànies excavades en el subsòl, de formes i dimensions molt variades, així com també ho són el seu estat de conservació. En línies generals presenten unes estructures complexes i de tipus monumental, que es vertebran a partir d'un

96

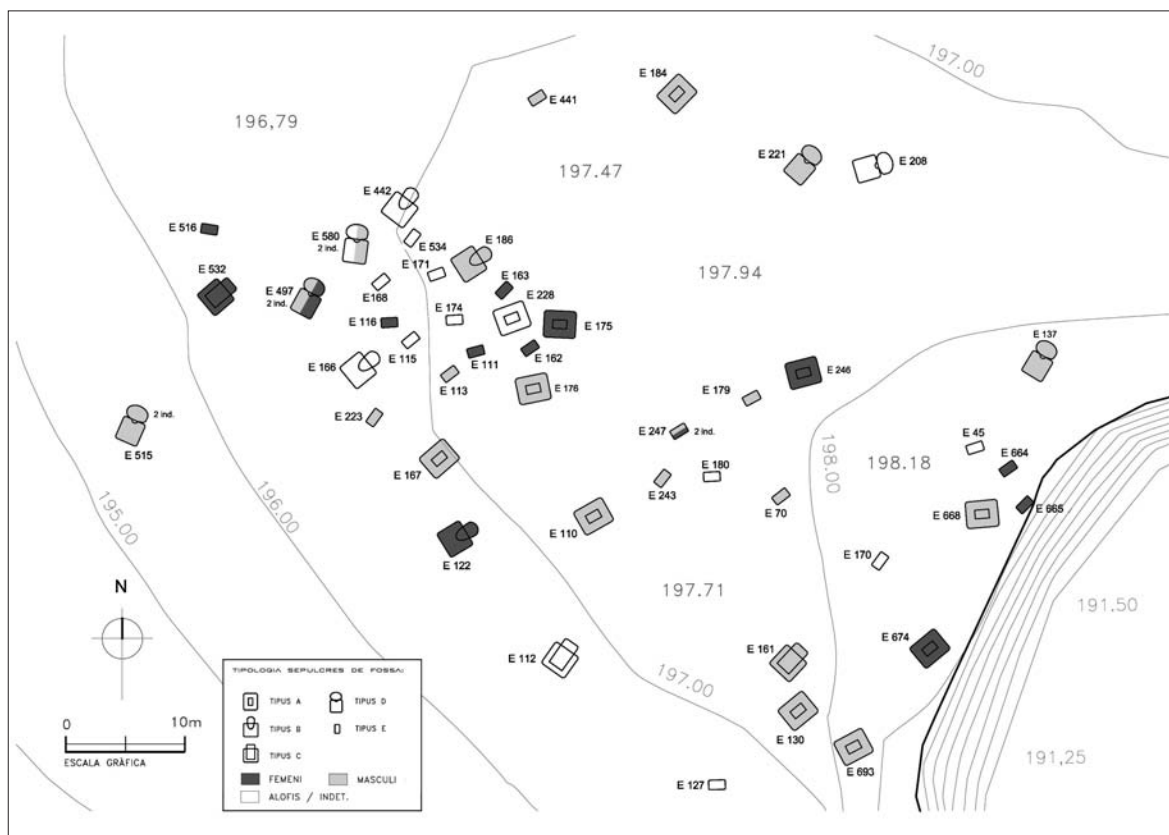

Figura 2: Planta de la necròpolis del Neolític mitjà de Can Gambús-1 i planta segons la tipologia dels sepulcres i el sexe dels individus.

gran retall superior de planta rectangular i una cambra funerària inferior, a vegades amb un pou d'accés diferenciats, a on s'ha inhumat a un individu i en determinats casos a dos.

A Can Gambús-1 destaquen els grans sepulcres de planta rectangular amb cambra funerària central i els grans sepulcres de planta rectangular amb cova frontal. Aquests són majoritàriament de dimensions i fondàries considerables que oscil·len entre un i dos metres de fondària i uns dos per tres metres de planta en els casos més complets. La cambra sepulcral inferior apareix segellada per una estructura de coberta que pot ser de grans lloses de pedra, o bé de troncs de fusta amb falques de pedra, que mantenen la cambra tancada i en espai buit. En aquest sentit, cal esmentar la identificació d'una sèrie d'estrats formats per argiles d'un vermell intens que es relacionen amb les cobertes dels sepulcres. Aquestes capes d'argiles les trobem entremig de les pedres de falca que es conserven *in situ* i també a l'interior de les cambres, i molt probablement tindrien la funció de revestir i segellar les cobertes evitant la seva degradació i la filtració de terres.

Formant part de l'estructura de cobriment hem detectat la presència de rebliments de terra i/o pedres a dins del retall superior, cobrint directament les lloses o troncs de coberta de la cambra funerària. Gran part d'aquestes terres correspondrien al túmul superior del sepulcre, que sobresortiria lleugerament del nivell de circulació, i que s'haurien filtrat i caigut vers l'interior de la cambra un cop la coberta hauria cedit, generalment amb posterioritat a la descomposició de l'individu. La dinàmica de rebliment dels sepulcres i les deposicions estratigràfiques ens indiquen, en alguns casos, un esfondrament sobtat de les estructures de coberta, especialment les de troncs, i en d'altres casos una caiguda i filtració de sediment lent a l'interior de les cambres funeràries, que en força casos es mantenen buides durant molt de temps. Aquests estrats de filtració de terres i d'erosió dels perfils de la cambra, es van anar depositant al fons de l'estructura fins arribar a cobrir l'inhumat i l'aixovar, abans de l'enderroc definitiu del sistema de coberta i la caiguda de les terres del túmul. Així, a partir de l'anàlisi estratigràfic, les alteracions dels sistemes de cobriment, l'estudi tafonòmic dels esquelets i la disposició dels elements d'aixovar, es plantejgen diferents qüestions, com ara l'accés puntual a la cambra funerària en moments posteriors, les reutilitzacions d'algunes estructures i, fins i tot, el saqueig de sepulcres en època Neolítica a la recerca de determinats elements d'aixovar.

La presència de sepultures força intactes i la identificació de nous tipus de construccions funeràries amb

singulars sistemes de coberta ens han permès redefinir i completar la tipologia que fins el moment s'havia establert per als sepulcres de fossa del Neolític mitjà en el Nord-est peninsular (Muñoz 1965; Martí *et al.* 1997). Hem establert així 5 tipus bàsics de sepulcres a la necròpolis de Can Gambús-1 (Fig. 2 i 3). Aquesta tipologia s'ha d'entendre encara com a preliminar, a l'espera de la finalització de determinats estudis i anàlisis, així com de la realització d'un major número de datacions radiocarbòniques. D'aquesta manera, l'atribució definitiva de determinats sepulcres a alguns dels tipus establerts es pot veure precisada i completada amb la finalització dels estudis i de l'anàlisi detallat de les estructures, especialment les atribuïdes al tipus E de fossa simple.

TIPUS A

Correspon a les estructures funeràries formades per un gran retall superior de planta rectangular fent reclau amb cambra funerària central, consistent en un retall interior més petit també de planta rectangular (Fig. 3). El retall superior presenta unes dimensions més o menys regulars, oscil·lant entre els 4 i 2'5 metres de llargada i entre els 3-2'4 metres d'amplada, conservant les proporcions. La cambra funerària central presenta unes dimensions més o menys proporcionades en relació al seu retall superior, oscil·lant entre els 2'5-1'40 metres de llargada i 1'5-0'90 metres d'amplada, amb una profunditat entre 90 cm i 185 cm fins al reclau del retall superior. Aquests sepulcres presenten una orientació de l'estructura que segueix un eix nord-est / sud-oest (entre 60 i 90° NE – 270 i 230° SO).

Tenim 11 estructures (23%)³ que es troben disperses per tot l'espai de la necròpolis, amb una especial concentració a la zona central. Alguns dels sepulcres es troben molt propers entre ells, com és el cas del grup format per l'E228, E175 i E176. Pel que fa a les inhumacions podem dir que són totes individuals (7 individus masculins, 3 femenins i 1 individu indeterminat). Aquests es troben disposats al centre de la cambra funerària, generalment en decúbit supí amb les cames flexionades i amb una orientació que segueix, en menor o major mesura, l'eix central de l'estructura. Tots els individus anaven acompanyats d'un nombrós i diversificat aixovar funerari.

S'han distingit dues variants constructives a partir del seu sistema de coberta. En primer lloc, tenim els sepulcres del Tipus A1, amb només dues estructures atribuïbles amb seguretat, que presenten una coberta horitzontal de grans lloses disposades planes que es recolzen a banda i banda del reclau del retall superior. Aques-

3.- Es tracta de les estructures E110, E130, E167, E175, E176, E184, E228, E246, E668, E674 i E693.

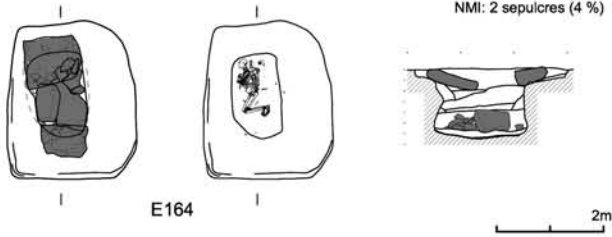
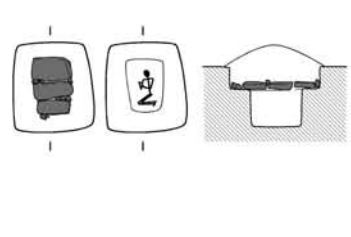
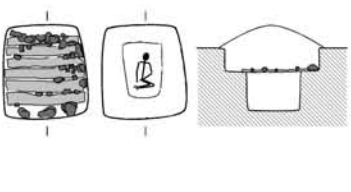
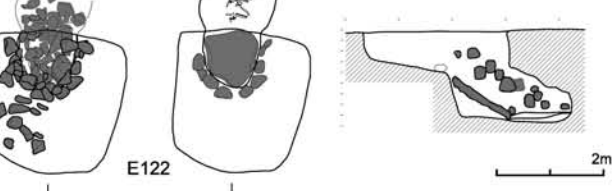
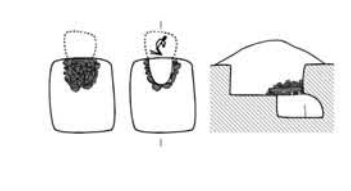
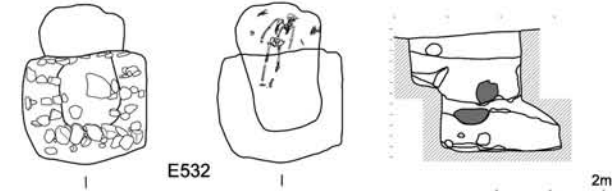
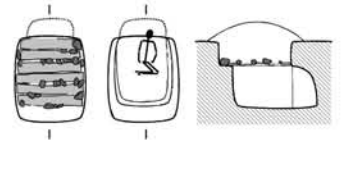
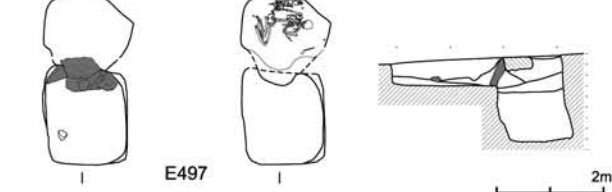
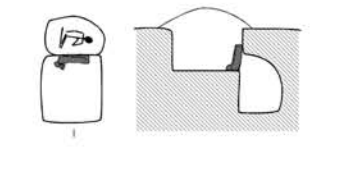
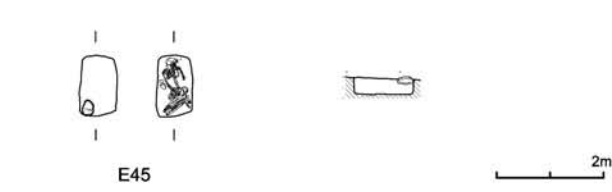
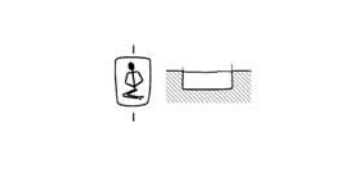
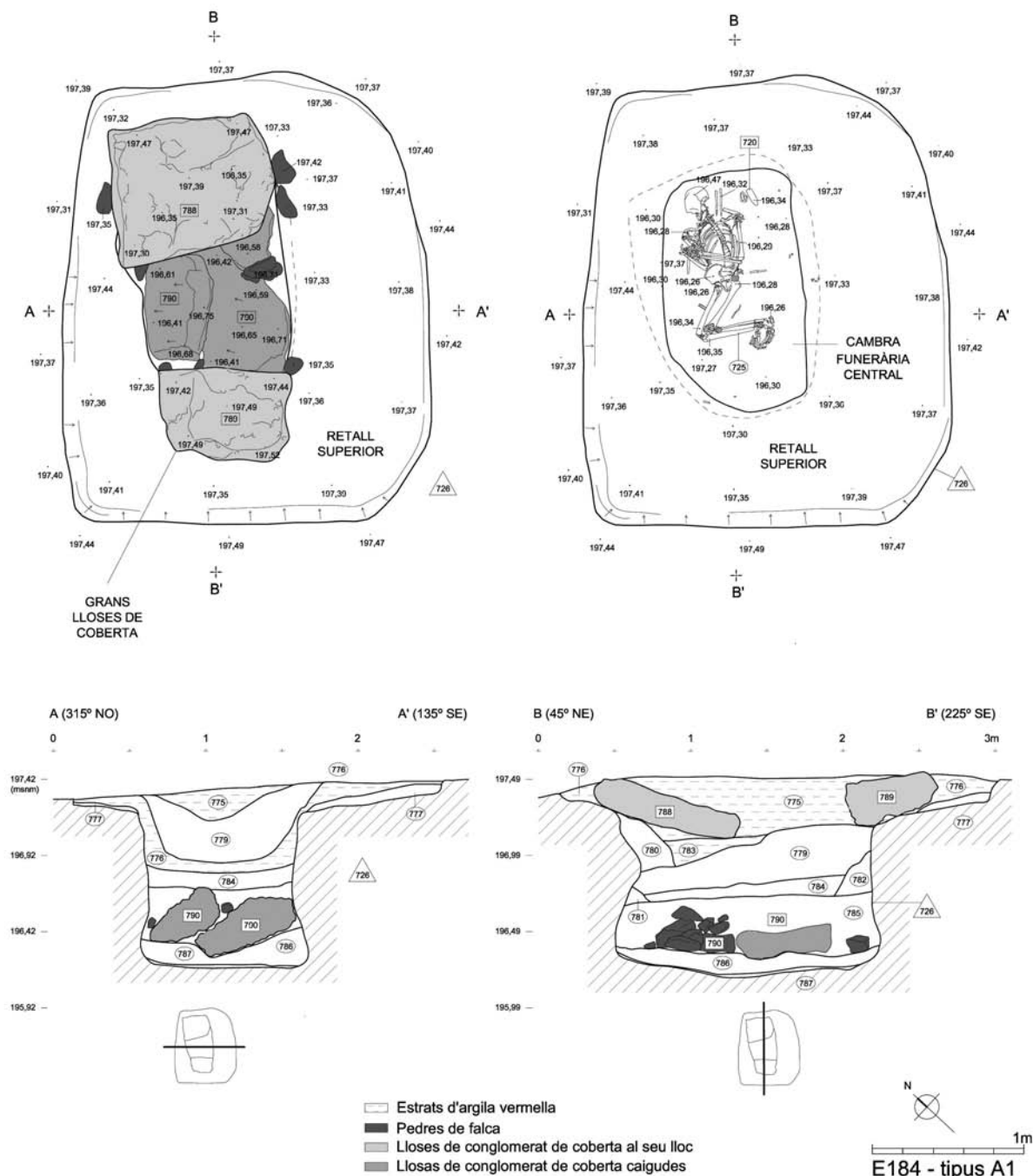
	EXEMPLES CONCRETS	RESTITUCIÓ IDEAL
TIPUS A1	 NMI: 2 sepulcres (4 %) E164 2m	
TIPUS A2	 NMI: 8 sepulcres (19 %) E130 2m	
TIPUS B	 NMI: 4 sepulcres (9 %) E122 2m	
TIPUS C	 NMI: 3 sepulcres (6 %) E532 2m	
TIPUS D	 NMI: 6 sepulcres (13 %) E497 2m	
TIPUS E	 NMI: 23 sepulcres (49 %) E45 2m Els dibuixos estan a la mateixa escala.	

Figura 3: Tipologia dels sepulcres de fossa de la necròpolis del Neolític mitjà de Can Gambús-1.

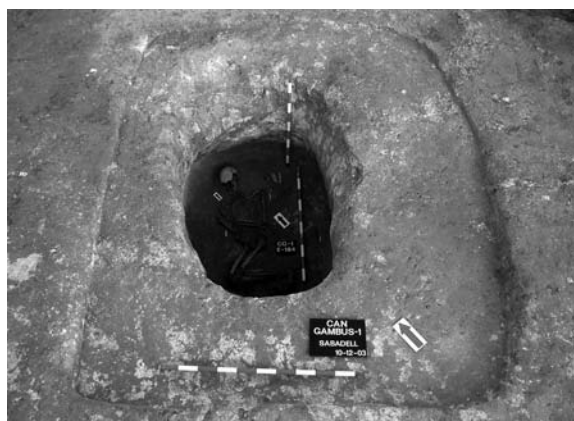
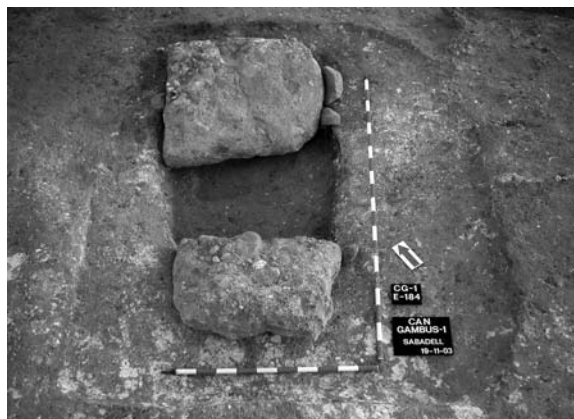
tes lloses apareixen en nombre de dues i de tres segons les dimensions de la cambra i majoritàriament són de conglomerat, amb alguna de pedra calcària. Entremig de les grans lloses de cobriment es documenten algunes pedres de mida petita i mitjana de falca i capes d'argila més plàstica recobrint i segellant les pedres. Per sobre de les lloses de coberta, i reblint el retall superior, hi hauria un cobriment de terres, a vegades amb pedres barrejades, que sobresortiria a manera de túmul. En segon lloc, s'ha pogut determinar un altre sistema

de coberta, totalment inèdit i no identificat fins ara, que defineix el Tipus A2, amb un total de vuit estructures identificades. Aquests sepulcres presentarien una coberta feta de troncs, sencers o seccionats, disposats horitzontalment i en paral·lel, recolzant-se al reclau del retall superior, i falcats entremig per filades de pedres de mides mitjanes. Aquest sistema de coberta segellaria l'espai de la cambra funerària, de manera que aquesta quedaria al buit. Recobrint les pedres de falca i entre les juntures dels troncs s'han detectat unes capes

d'argila plàstica que revestirien totalment la coberta, a fi d'evitar filtracions a l'interior. Finalment, per sobre de la coberta de troncs, i reblint el retall superior, hi hauria també un cobriment de terres que sobresortiria a manera de túmul.

Del tipus A1 destaquem l'estructura E184 de dimensions considerables, amb un retall superior rectangular de 2'92 x 2'40 m i cambra central també rectangular de 1'63 x 0'90 m i 0'96 m de fondària. La coberta està feta amb tres grans fragments d'una mateixa llosa de conglomerat fracturada, que es disposen horitzontalment damunt la cambra funerària recolzant-se al reclau del retall superior, amb petites pedres i còdols de falca entre les juntures. La gran llosa central es va localitzar caiguda a l'interior de la cambra, fragmentada i barrejada amb diversos estrats de terres, alguns d'ells d'argila vermella. Aquesta llosa hauria cedit a causa del seu pes a l'interior de la cambra buida, barrejant-se amb el sediment tumular que cobria l'estructura per sobre de les lloses. Al fons de la cambra sepulcral es va documentar un individu masculí inhumat en decúbit supí amb les cames flexionades i basculades cap el costat dret, amb el seu abundant aixovar funerari (Fig. 4 i 5).

Figura 5: Sepulcre E184 del Tipus A1 de cambra funerària central i coberta horizontal de grans lloses.

Del tipus A2 destaquem el sepulcre més monumental de la necròpolis, l'estructura E110, amb un retall superior rectangular de 3'96 x 3'04 m amb cambra funerària central de planta rectangular de 2'50 x 1'79 m i una fondària de 0'97 m. Pel què fa al sistema de coberta es van localitzar, encara mantingudes *in situ*, dues filades de pedres alineades als extrems del retall de la cambra i recolzades parcialment al reclau superior. La resta de pedres de falca van aparèixer caigudes a l'interior de la cambra sepulcral. Aquestes alineacions de pedres s'associen a les falques de la coberta de troncs de fusta desapareguda (Fig. 7). Al fons de la cambra funerària es va documentar un individu masculí inhumat amb el seu diversificat aixovar funerari. Tant l'esquelet com l'aixovar es recolzaven sobre una capa prima de terres d'uns 2-4 cm de gruix que recobria quasi tota la solera de la cambra amb abundants restes d'ocre. Aquest prim estrat inferior podria correspondre a una preparació de la solera o algun tipus de llit funerari fet de material perible, on es dipositaria a l'inhumat i el seu aixovar, evitant el contacte directe amb el terra de la fossa. Així mateix, la evidència de restes d'ocre en determinades parts esquelètiques, especialment el crani i també en certs elements de l'aixovar, podria indicar l'existència d'algun tipus de vestimenta, abillament, o embolcall del cadàver a manera de mortalla.

Dins d'aquest tipus A2 també destaca el sepulcre E167, en especial per la singularitat dels seus dispositius funeraris fets de material perible. Es tracta d'un sepulcre amb retall superior de planta rectangular de 3'74 x 2'62 m i cambra funerària central rectangular de 1'53 x 1'10 m i 0'85 m de fondària. La coberta consistiria en troncs de fusta disposats horitzontalment al damunt de la cambra funerària, recolzant-se al reclau superior i falcats amb pedres. Algunes d'aquestes falques s'han localitzat caigudes a dins de la cambra i d'altres s'han mantingut alineades en el reclau (Fig. 6). Es va documentar un individu masculí acompanyat d'un abundant aixovar funerari, que estava disposat en decúbit supí al centre de la cambra amb les cames flexionades i caigudes cap a la dreta, sense arribar però a tocar el terra de la fossa. Aquestes, molt probablement, van quedar aguantades per algun dispositiu funerari en fusta o embolcall de material perible que va provocar un "efecte de parada". L'anàlisi detallat d'aquesta sepultura, especialment dels seus elements arqueològics i de les disposicions esquelètiques, ha permès identificar de forma evident la presència de certs dispositius funeraris fets de material perible, testimoniant una acurada i especial preparació de l'espai sepulcral. En primer lloc, s'observa una capa sedimentària d'uns 5-6cm de gruix per sota de l'esquelet, de manera que el subjecte no es va disposar directament en el fons de la fossa, sinó que es va dipositar en un suport de material perible a manera de llit funerari, que probablement seria rígid i mòbil i podria haver servit també per transportar al difunt fins a la

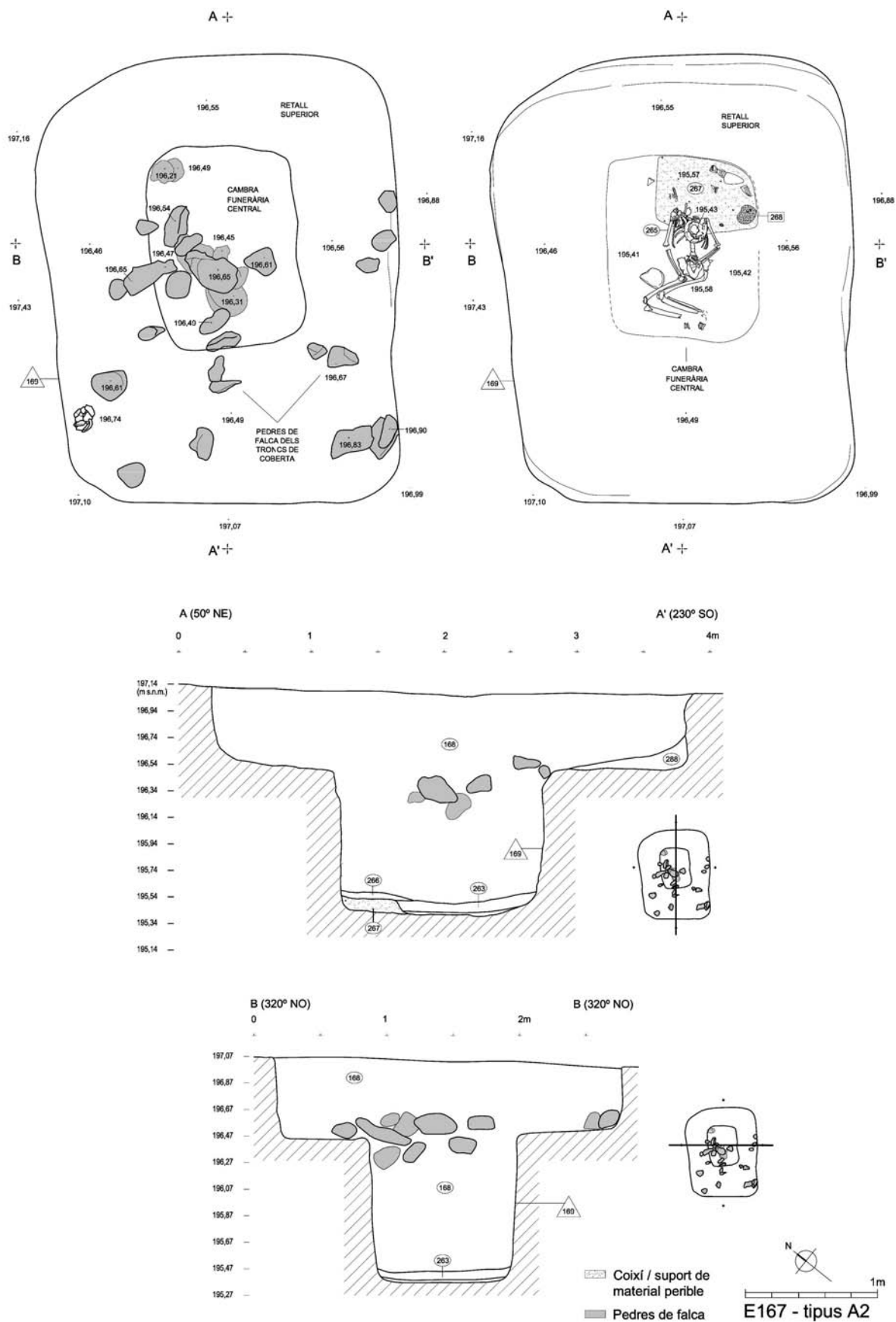

Figura 6: Sepulcre E167 del Tipus A2 de cambra funerària central y coberta horizontal de troncs falcats amb pedres.

Figura 7: Sepulcre E110 del Tipus A2 de cambra funerària central y coberta horitzontal de troncs falcats amb pedres.

tomba. En segon lloc, es detecta un singular paquet sedimentari a on s'hi recolza l'espatlla i el cap de l'individu, quedant així en posició semi incorporada, a manera de gran coixí fet de material perible. Per altra banda, al damunt d'aquest suport s'hi van localitzar alguns objectes personals i elements d'aixovar que descansaven tots en un mateix pla i consistien en una desdral, 3 nuclis de sílex i una part de la indústria òssia (Fig. 6 i 17).

TIPUS B

L'estructura funerària està formada per un retall superior de planta rectangular que dóna accés, mitjançant un pou vertical semicircular obert al costat nord-est del retall, a una cambra sepulcral subterrània fent cova frontal. La cavitat funerària presenta una planta irregularment ovalada disposada seguint la mateixa orientació que l'eix del retall superior. El pou d'accés a la cambra es troba cobert mitjançant una gran llosa disposada

plana que es recolza horitzontalment sobre la boca del pou (Fig. 3). Les estructures són de dimensions semblants a les del tipus A de cambra central, per bé que en aquest cas tenen la cambra funerària fent cova. Aquests sepulcres presenten una llargada total (entre el retall superior i la cavitat funerària) que oscil·la entre els 3'70 i els 2'60 metres i una amplada total d'uns 2'30 m a 1'50 metres.

S'han documentat un total de 4 estructures atribuïbles amb seguretat a aquest tipus (9%)⁴, una de les quals no conserva el retall superior. Es troben situats al cantó nord-oest de la necròpolis amb una orientació regular vers el nord-est (35 – 50° NE i 215 – 230° SO). A cada estructura s'hi localitzà un individu inhumat en decúbit supí amb les cames flexionades i caigudes cap a un o altre costat (1 individu femení, 1 masculí i 2 al·lofís). Els individus es troben situats al mig de la cavitat funerària, seguint la orientació aproximada de l'eix principal de l'estructura. Tots ells presentaven un diversificat aixovar funerari disposat al seu voltant.

En aquest grup podem destacar el sepulcre E122 amb un retall superior de planta rectangular de 3'70 x 2'30 m i un pou d'accés vertical amb cambra sepulcral inferior fent cova, oberta al cantó nord-est, amb una planta irregularment ovalada de 1'47 x 1'20 m i 0'98 m d'alçada. El pou d'accés estava delimitat a la seva boca per un anell perimetral de pedres encastades, que servia per recolzar i aguantar la gran llosa horitzontal de coberta, i tal vegada moure-la o retirar-la amb facilitat. Aquesta gran llosa de conglomerat havia caigut, a causa del seu pes, a dins del pou d'accés, quedant en una posició inclinada. Per sobre seu es van documentar nombroses pedres de grans dimensions que formarien part del cobriment i del túmul del sepulcre. Aquestes pedres, al cedir la llosa horitzontal, van rodolar i entrar a l'interior de la cambra funerària que es mantenia en espai buit (Fig. 8 i 9). A l'interior de la cavitat funerària es va documentar un individu femení disposat en decúbit supí amb les cames flexionades i caigudes cap al costat esquerre, i amb el cap sobrealçat descansant en el seu costat esquerre damunt un paquet sedimentari a manera de coixí. Anava acompanyat d'un ric aixovar funerari dipositat en part al seu voltant, i en part per damunt de la meitat superior del cos (Fig. 16). Ambdós, esquelet i aixovar, es recolzaven sobre un prim estrat inferior de terres que recobria gran part de la solera de la cambra, en el que es van documentar abundants restes d'ocre.

TIPUS C

Correponen a sepulcres d'estructura complexa i monumental formada per un retall superior amb reclau de

4.- Es tracta de les estructures E122, E166, E186 i E442.

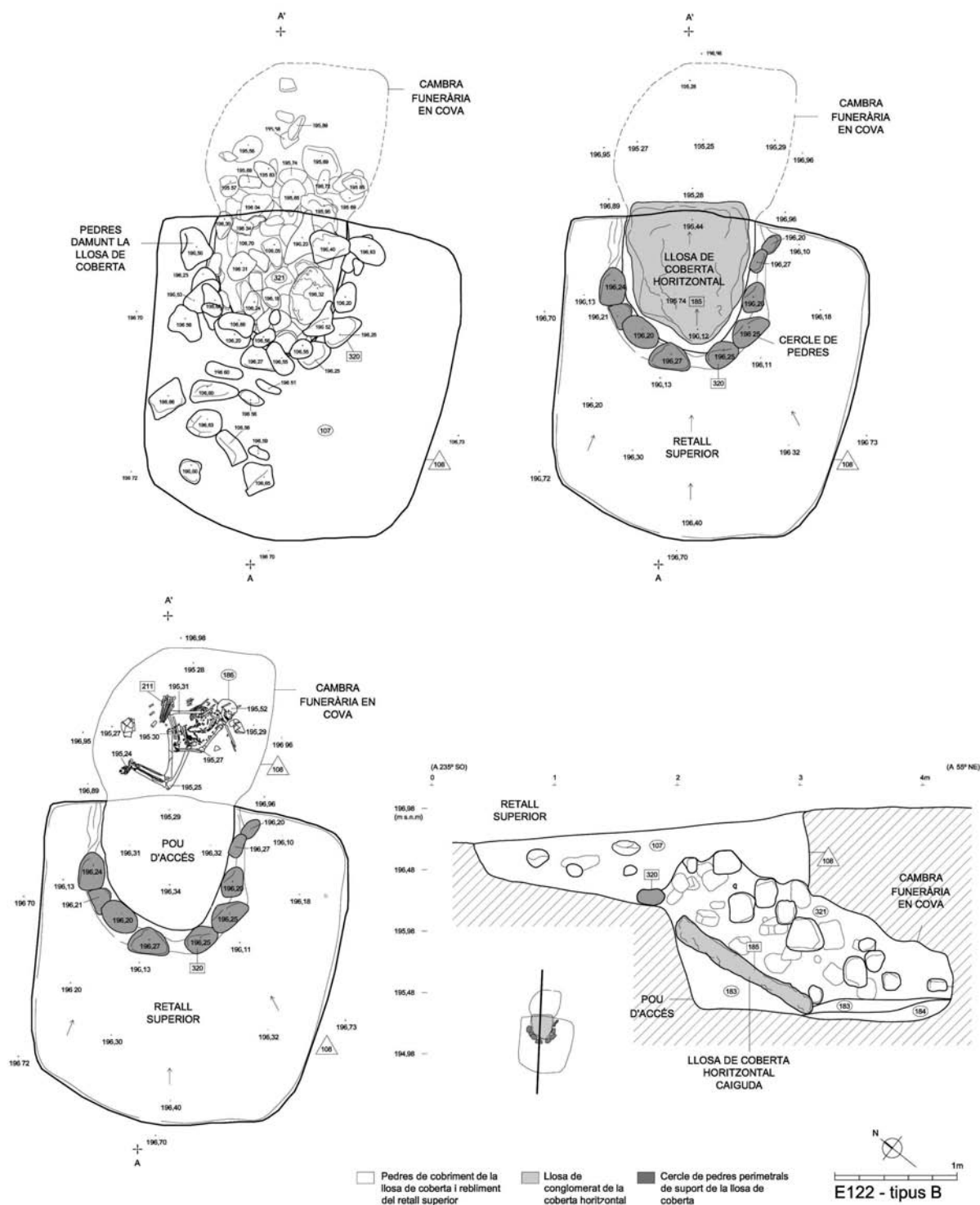

Figura 8: Sepulcre E122 del Tipus B de cambra funerària en cova frontal i pou d'accés amb coberta horitzontal d'una gran llosa.

planta rectangular i un segon retall interior també de planta rectangular, a manera d'àmbit d'accés de grans dimensions, a on s'hi obre en un lateral la cavitat frontal de la cambra funerària (Fig. 3). Presenten unes mides força regulars, de 2'80 - 3 metres de llargada i 2'20 - 2'50 metres d'amplada màxima, amb una orientació

també regular NE - SO (entre els 35-60° NE i entre els 200 - 220° SO).

En aquest tipus de sepulcre, donada l'amplitud i la gran obertura de l'àmbit d'accés, el sistema de coberta només podia estar fet mitjançant troncs de fusta disposats horitzontalment al damunt de l'àmbit d'accés i

104

Figura 9: Sepulcre E122 del Tipus B de cambra funerària en cova frontal y pou d'accés amb coberta horitzontal d'una gran llosa.

recolzats en el reclau del retall superior. D'aquesta manera, les evidències arqueològiques constaten que aquesta coberta de filades de troncs estaria falcada per pedres de mida mitjana, que alhora estarien revestides amb fang i argila a les juntures, i potser també amb algun material perible de tipus vegetal, amb la funció de segellar totalment la coberta a fi d'evitar filtracions. En aquest sentit s'han identificat uns tipus de sediments d'argila plàstica de tonalitats vermelloses, amb presència de components orgànics i punts de carbonets, entremig i per damunt de les pedres de falca. Per damunt d'aquesta coberta de troncs hi hauria un rebliment de terres que ompliria el retall superior i que sobresortiria a manera de túmul visible exteriorment. Probablement, aquestes terres del túmul serien les generades per la mateixa excavació de la gran fossa del sepulcre.

S'han documentat un total de 3 sepulcres (6%)⁵, els quals es troben situats al cantó sud-oest del perímetre de la necròpolis. A cada estructura s'hi va documentar un individu adult inhumat disposat en decúbit supí (un

femení, un masculí i un al·lofís), en un cas amb les cames flexionades (E112), i en dos casos amb les cames estirades (E161 i E532), tal vegada caigudes de la seva posició original flexionada. Els esquelets es trobaven situats al cantó de l'absis de la cambra funerària, és a dir, lleugerament desplaçats respecte el retall superior, però mantenint la orientació de l'eix principal de l'estructura. Tots ells es documentaren envoltats d'aixovar.

D'aquest grup, volem destacar el sepulcre E532 que presenta una estructura conservada pràcticament en la seva totalitat, formada per un retall superior fent reclau de planta rectangular de 3'00 x 2'36 m i 0'94 m d'alçada conservada i un gran àmbit d'accés format per un segon retall rectangular amb cambra funerària seguida fent cavitat absidal frontal de 2'44 x 1'60 m i 1'20 m d'alçada. A partir de les evidències arqueològiques va ser possible identificar una potent coberta horitzontal feta de troncs disposats transversalment i recolzats al reclau del retall superior. Així, es van documentar cinc filades de pedres de mida mitjana i gran molt ben alineades, separades entre si uns 20-30 cm, que corresponien a les falques dels troncs. Les pedres de les filades centrals estaven parcialment caigudes a dins de la cambra funerària, barrejades amb els estrats de rebliment superiors, mentre que la resta encara s'aguantaven *in situ* en el reclau. Alguns d'aquests estrats presentaven composicions d'argila vermellosa plàstica i estaven adherits a les pedres de falca, revestint-les (Fig. 10 i 11). Al fons de la cambra sepulcral es va documentar un individu femení disposat en decúbit supí amb les cames estirades i els braços estirats al llarg del cos, amb el crani caigut cap enrere i girat cap al costat esquerre. Anava acompanyat del seu aixovar funerari, que tanmateix era força escàs, consistent en 1 nucli de sílex, una agrupació de 3 punxons d'os en el costat dret i una agrupació de 8 punxons i/o espàtules i 1 plaqueta d'os treballat en el costat esquerre.

TIPUS D

Són sepulcres d'estructura complexa de tipus monumental, formats per un retall superior de planta rectangular amb reclau, a on s'hi obre, en un lateral i frontalment, la boca d'un petit pou vertical que dóna accés a una cavitat sepulcral subterrània. La obertura del pou d'accés, que és frontal i de forma semicircular, apareix segellada per una o dues lloses de conglomerat col·locades verticalment i estabilitzades amb pedres més petites de falca. La cambra funerària presenta una planta ovalada, amb un eix central orientat transversalment respecte a l'eix llarg del retall superior (Fig. 3).

5.- Es tracta de les estructures E112, E161 i E532.

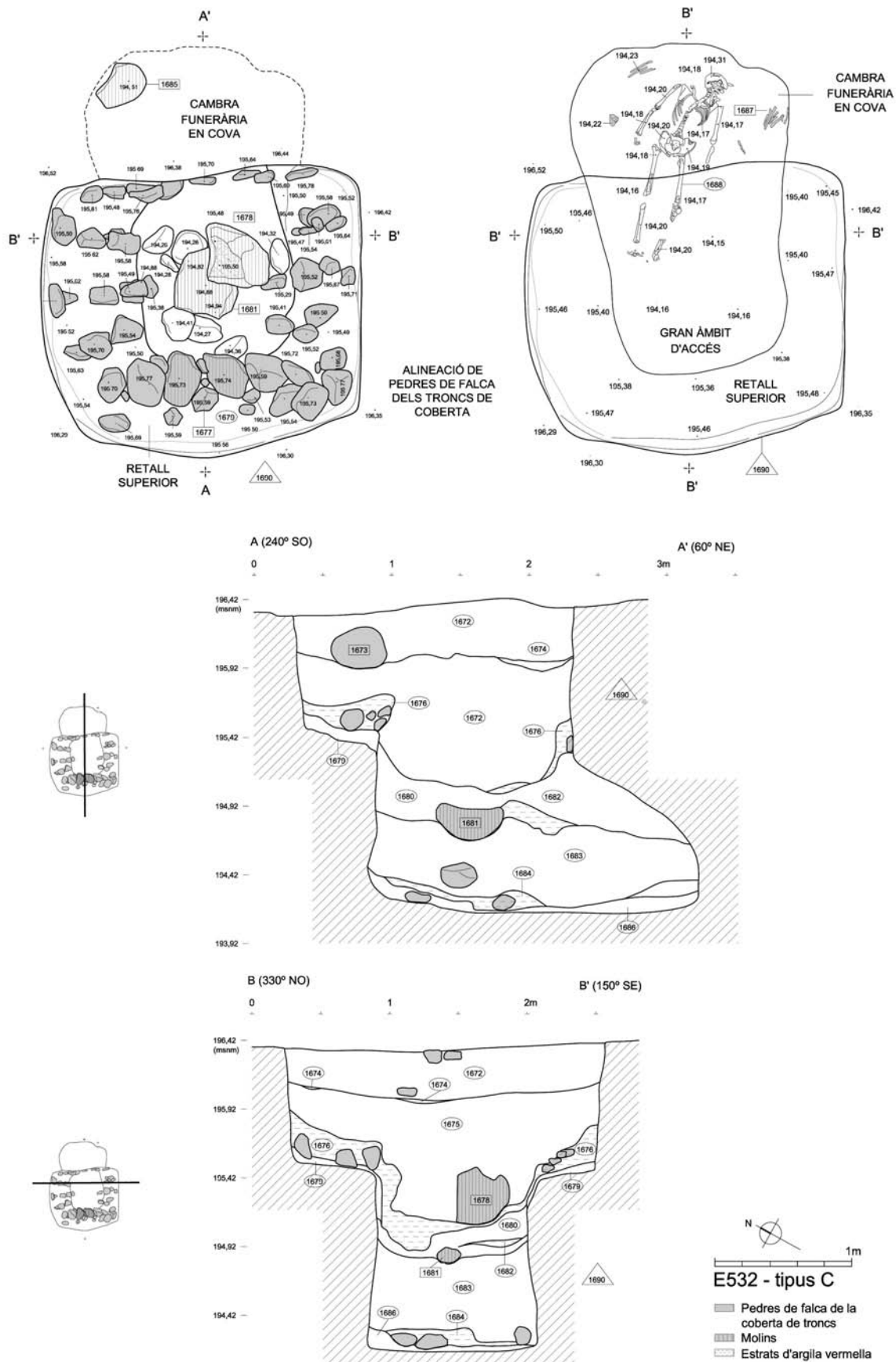

Figura 10: Sepulcre E532 del Tipus C de cambra funerària fent cavitat frontal y gran cambra d'accés amb coberta horitzontal de tronc i pedres de falca.

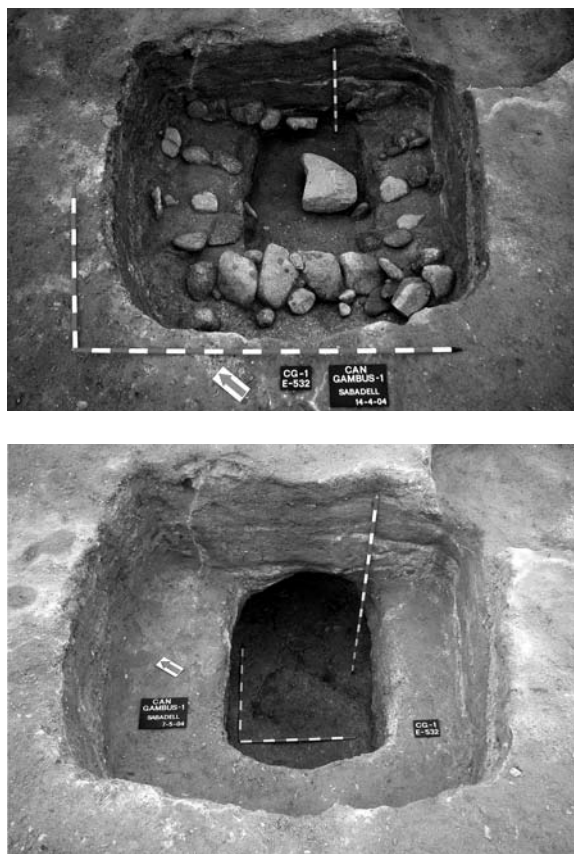

Figura 11: Sepulcre E532 del Tipus C de cambra funerària fent cavitat frontal y gran cambra d'accés amb coberta horitzontal de troncs falcats amb pedres.

106

S'han documentat 6 sepulcres (13%)⁶ que es troben situats a la perifèria de la necròpolis, tres al costat oest i tres al costat nord, disposats seguint una orientació nord-est / sud-oest, amb unes dimensions força regulars entre ells. Tanmateix, tan sols dos sepulcres conserven l'estructura totalment sencera, ambdós situats a la part més baixa de la necròpolis. Pel què fa a les dimensions màximes d'aquests sepulcres podem determinar una llargada d'uns 3,20 metres per 1,70 – 2 metres d'amplada. Les dimensions de la cambra sepulcral oscil·len entre els 1,80 – 1,10 m de llargada i els 0,90 – 1,35 m d'amplada.

En aquests sepulcres del tipus D, s'observen ja certes diferències en la forma de realitzar les inhumacions, així com també en el gest funerari i en la composició dels aixovars. D'aquesta manera, documentem per primer cop l'existència de sepulcres dobles. Així, tenim 3 estructures amb inhumacions dobles i 3 estructures amb inhumacions individuals, amb un total de 9 indi-

vidus (6 masculins, 1 femení i 2 indeterminats). Els inhumats estaven disposats amb la mateixa orientació que l'eix de la cambra sepulcral el·líptica i transversals a l'eix del retall superior. Tots ells presentaven un aixovar funerari més aviat escàs, destacant l'absència de cal·laïta.

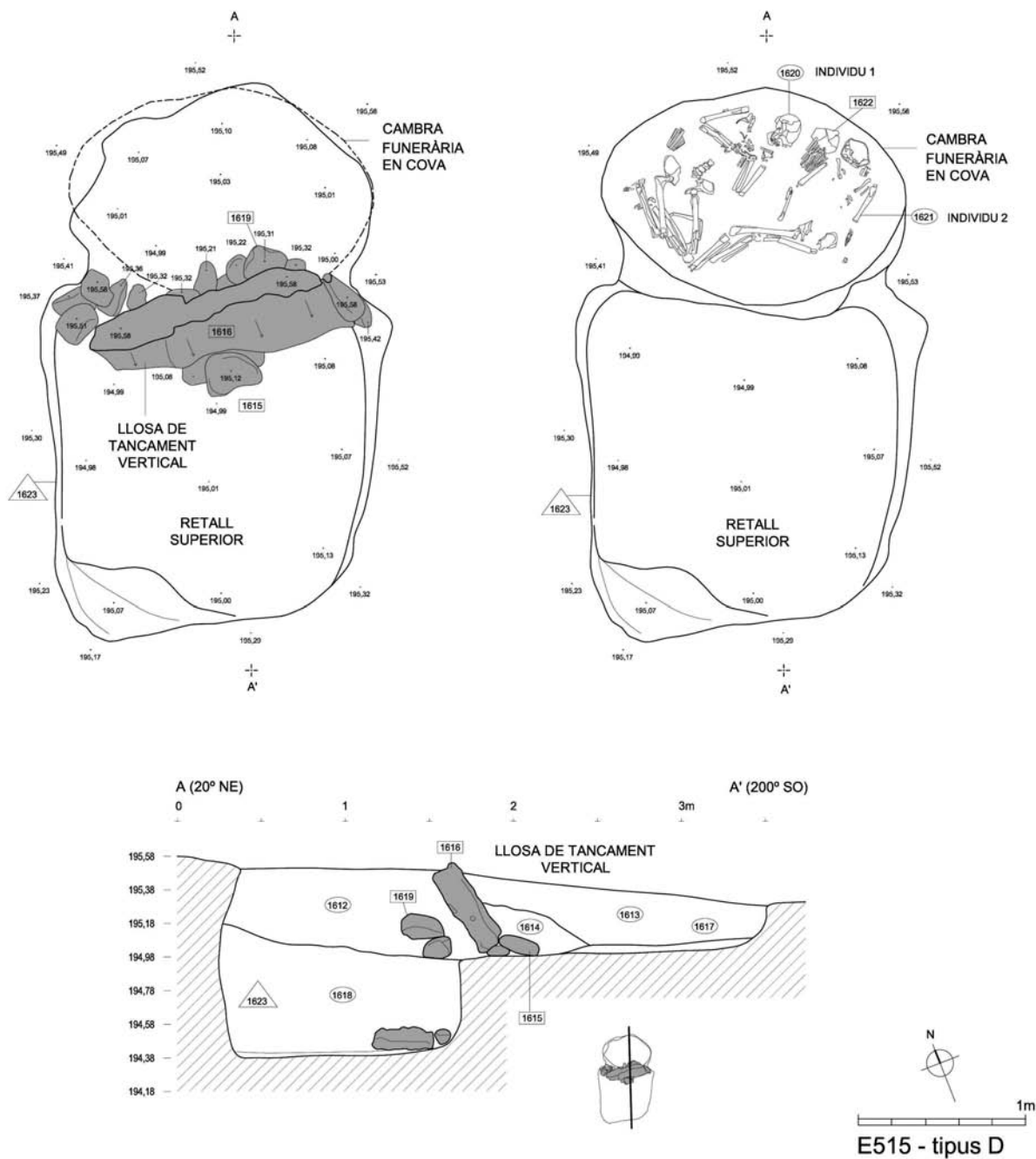
Dels tres sepulcres dobles, en tenim dos que les inhumacions semblen coetànies, però el tercer presenta dues inhumacions successives, amb un lapse de temps considerable entre elles. Es tracta del sepulcre E497 on dins de la cambra es van documentar les restes d'un individu masculí, el primer inhumat, arraconades i sense connexió anatòmica, formant un paquet d'ossos juntament amb el seu aixovar barrejat. El segon i darrer inhumat, que era femení, estava en connexió anatòmica i ben disposat al centre de la cambra funerària, amb una orientació transversal respecte a l'eix del sepulcre, i disposat en decúbit dorsal amb les cames flexionades i caigudes cap al costat dret, amb els peus en posició plantar.

Un altre exemple il·lustratiu dels sepulcres dobles del tipus D el constitueix l'estructura E515, que presenta el característic retall rectangular superior de 3'16 x 2'04 m i la cambra funerària fent cova de 1'82 x 1'28 m i 1'12 m d'alçada. Presentava un mínim pou d'accés vertical amb la obertura de la boca frontal i segellada mitjançant una llosa de conglomerat col·locada verticalment, amb petites pedres que falcaven i estabilitzaven la llosa, mantenint-la dreta. Aquesta sepultura va oferir dos individus masculins inhumats al seu interior, estirats un al davant de l'altre. El primer individu estava disposat en decúbit dorsal lateralitzat a l'esquerra, amb les cames molt flexionades i caigudes i els braços descansant damunt el pit amb les mans entrelaçades. El segon individu estava en decúbit dorsal i lateralitzat cap a la dreta amb les cames més o menys estirades i els braços també estirats al llarg del cos. Ambdós individus presentaven un aixovar funerari més aviat escàs, destacant els paquets de punxons d'os (Fig. 12).

TIPUS E

Correspon als sepulcres que pel seu grau d'arrasament oferien una estructura funerària simple consistent en una fossa de planta rectangular o irregularment el·líptica, generalment amb la coberta desapareguda, corresponent a la cambra funerària (Fig. 3). En línies generals es tracta d'estructures força escapçades de les que en desconeixem, per tant, la seva estructura original completa. D'aquesta manera, no ha estat possible atribuir-los a cap dels tipus sepulcral anteriors, i s'ha optat per englobar-los en una categoria tipològica diferen-

6.- Es tracta de les estructures E137, E208, E221, E497, E515, E580.

107

Figura 12: Sepulcre E515 del Tipus D de cambra funerària en cavitat frontal amb pou d'accés d'obertura frontal segellat amb lloses verticals. Presenta dues inhumacions d'individus masculins.

ciada, per bé que majoritàriament haurien de correspondre als tipus anteriorment descrits, amb les parts superiors desaparegudes a causa dels rebaixos. En conjunt tenim un total de 23 estructures (49%)⁷ amb un total de 24 individus (7 masculins, 8 femenins i 9

indeterminats), documentant-se un sepulcre amb inhumació doble (E247). Aquests sepulcres estan situats majoritàriament a la zona central de la necròpolis, estenent-se per la part carenera i més alta del turó, amb una orientació de nord-est a sud-oest. Presenten unes

7.- Es tracta de les estructures E45, E70, E111, E113, E115, E116, E127, E162, E163, E168, E170, E171, E174, E179, E180, E223, E243, E247, E441, E516, E534, E664 i E665.

dimensions entre 90-130 cm. de llargada per 60-80 cm d'amplada i la fondària conservada oscil·la, segons els casos, entre els 20 i els 60 cm. En línies generals, aquests sepulcres també han proporcionat uns aixovars funeraris més aviat escassos i pobres, exceptuant alguns casos singulars amb aixovars rics que cal analitzar apart.

D'aquesta manera, tenim certes evidències arqueològiques en algunes sepultures, com ara la pròpia morfologia de l'estructura, la conservació d'elements de la coberta, la disposició de l'esquelet dins la fossa i la composició de l'aixovar, que després d'un anàlisi acurat permetran atribuir-los a algun dels tipus anteriors. Amb tot, és molt possible que alguns d'aquests sepulcres fossin construccions més simples i de dimensions més reduïdes, ja que es troben situats a les proximitats i rodejant els sepulcres més monumentals i profunds dels tipus A i B, a vegades tant sols a escassos dos metres de distància. En aquests casos hem de considerar que els efectes de l'erosió i els rebaixos antròpics haurien d'haver afectat per un igual a totes aquestes estructures, de manera, que ens trobaríem davant de sepulcres diferenciats a nivell de construcció funerària, com també en la composició dels aixovars. Així, es planteja la coexistència de sepulcres complexes de grans dimensions amb rics aixovars, i sepulcres senzills més petits amb escàs aixovar funerari.

108

Dins del conjunt de les estructures atribuïdes al tipus E, podem distingir un primer grup de 9 sepulcres que ofereixen un considerable i diversificat aixovar funerari⁸, comparable als aixovars dels grans sepulcres complexes. Pensem que aquests podrien correspondre a sepulcres arrasats del tipus A de cambra central. Per altra banda, tenim un segon grup de 11 sepulcres que ofereixen un escàs aixovar funerari⁹, que sovint es limita a alguna peça puntual de ceràmica, alguns punxons d'os o algun element de malacologia aïllat. Cal dir també, que els 3 únics sepulcres que no han proporcionat aixovar funerari corresponien a aquest tipus simple (E168, E516 i E534, dos dels quals estaven arrasats en la seva pràctica totalitat).

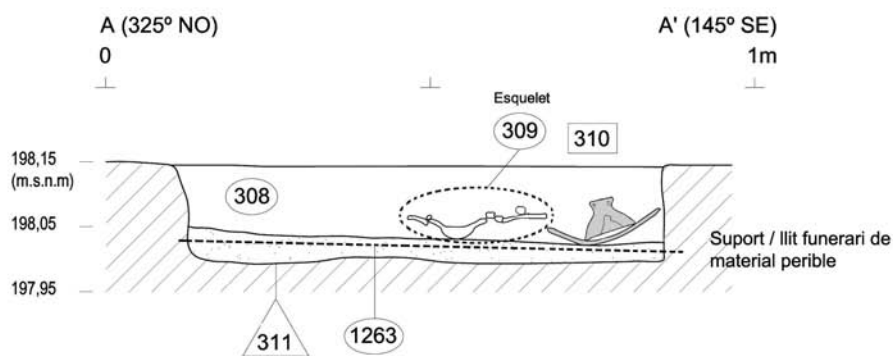
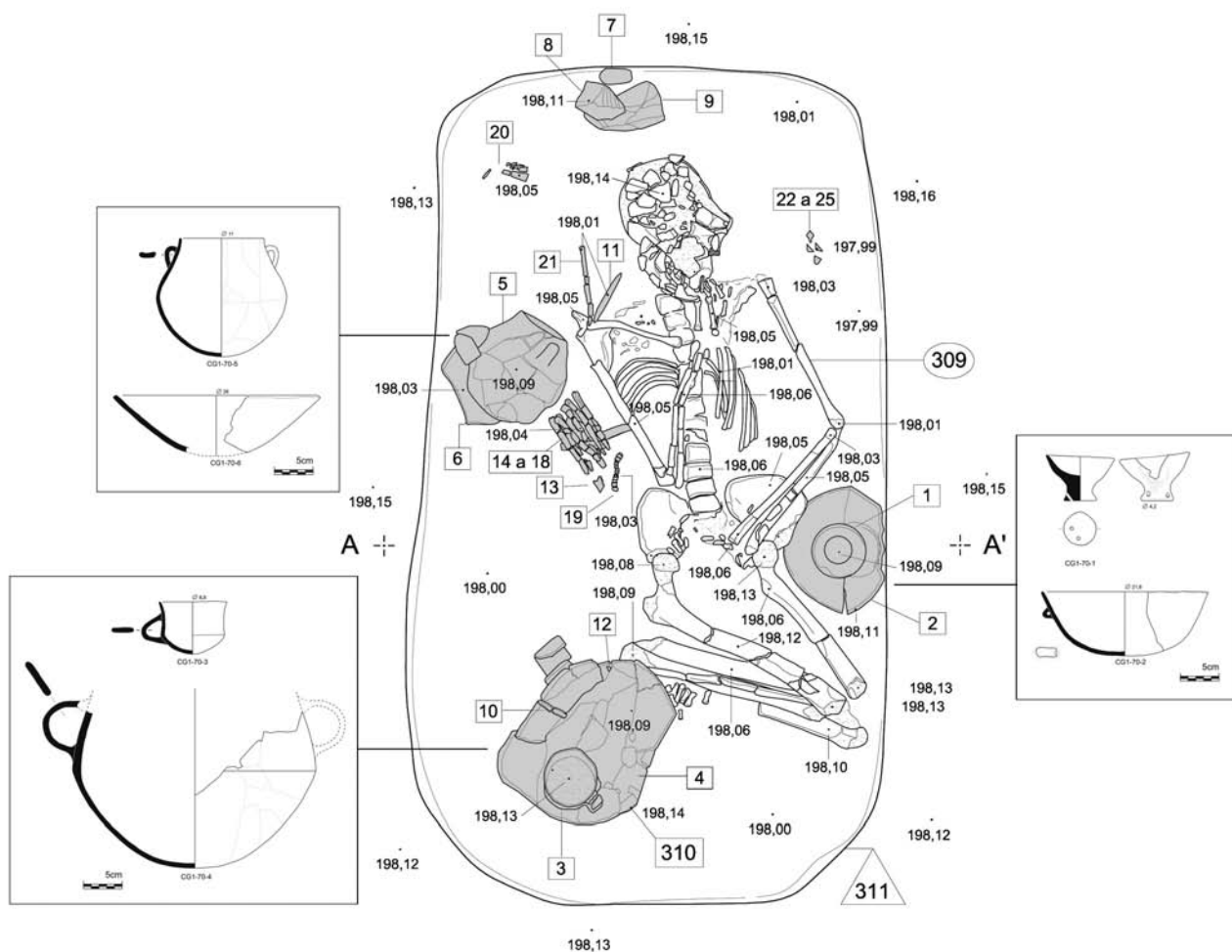
Atribuïble als sepulcres simples amb ric aixovar destaquem la sepultura E70, tant per la quantitat, la qualitat, com la diversitat de peces i materials. Aquesta estructura es troba situada a la part més alta de la necròpolis en el punt carener, i presenta una planta rectangular simple de 132 cm de llargada per 74 cm d'amplada, corresponent a la cambra funerària de la que tan sols es conservaven uns 20 cm de profunditat. S'hi va localitzar un individu masculí inhumat, ocupant pràcticament tot l'espai de la fossa seguint una orientació

sud-oest/nord-est, reposant sobre l'esquena en decúbit supí amb les cames flexionades. La localització de dislocacions en certes parts del cos, la basculació de les cames flexionades cap a un costat, i l'aplatament toràctic i coxal, indiquen que el cadàver es va descompondre en espai buit. Així mateix, va ser possible identificar un estrat inferior d'uns 3 i 5 cm. de gruix que recobria tota la solera del sepulcre i on descansava el cadàver i el seu aixovar, indicant l'existència d'un cos sòlid o solera de material perible a sota seu, a manera de llit funerari, que l'hauria mantingut en aquesta posició durant la descomposició, evitant el contacte directe amb el terra pla de la fossa, i tal vegada també a on transportar-lo (Fig. 13 i 14). L'aixovar d'aquest sepulcre era extraordinàriament abundant, i es trobava disposat rodejant el cadàver a tocar del cos i inclòs al damunt del suport rígid inferior. Aquest consistia en 2 nuclis de sílex i una destal de pedra polida agrupats a la capçalera de la fossa, damunt del cap de l'inhumat, una agrupació de 3 trapezis i 1 punta de sageta pedunculada al costat esquerre de l'individu, a l'alçada del crani, un dipòsit votiu al costat dret de la cintura formant un paquet compacte integrat per una agrupació de 6 punxons d'os, una agrupació de 4 làmines de sílex, 1 punta de sageta pedunculada i un collaret/braçalet de 13 denes de cal·laïta. Finalment, disposava de 3 dipòsits ceràmics amb un total de 6 peces, consistent en un vas esfèric sencer col·locat al damunt d'un vas obert incomplet al costat dret del cadàver, una petita tassa carenada a dins de la meitat inferior d'una tenalla a la zona dels peus i un vas en forma de copa col·locat cap per avall a dins d'un recipient hemisfèric incomplet al costat esquerre de la cintura (Fig. 13 i 14). La disposició ordenada de l'aixovar i la presència d'un llit funerari indiquen una planificació acurada de l'espai sepulcral amb dispositius i elements funeraris de material perible desapareguts.

Per altra banda, com a exemple dels sepulcres més senzills del tipus E amb escàs aixovar funerari, tenim les tombes E116 i E113, que presenten una mateixa estructura simple d'escassa fondària conservada. Ambdues estan situades a menys de tres metres de distància i rodejant el sepulcre monumental E166 de 1'50 m de fondària conservada. L'estructura E116 consisteix en una fossa simple de planta més o menys rectangular de 1'57 x 1'37 m i 32 cm de fondària, amb un individu femení en decúbit supí amb les cames flexionades i un auster aixovar d'un petit vas de ceràmica al costat dret de l'individu a l'alçada del cap. El sepulcre E113 presenta una fossa simple de planta irregularment el·líptica amb els extrems arrodonits de 1'28 x 0'80 m i 20

8.- Es tracta dels sepulcres E45, E70, E162, E170, E179, E243, E247 i E664.

9.- Es tracta dels sepulcres E111, E113, E115, E116, E127, E163, E174, E180, E223, E441 i E665.

COORDENATS:

1. Ceràmica (Vas hemisfèric amb peu)	10. Sílex (Lamina)	19. Braçalet votiu de denes de cal fàita
2. Ceràmica (Vas hemisfèric)	11. Sílex (Lamina)	20. Os treballat
3. Ceràmica (Vas hemisfèric carenat)	12. Sílex (Trapezi)	21. Os treballat (Punxo)
4. Ceràmica (Vas esfèric carenat)	13. Sílex (Punta de sageta)	22. Sílex (Punta de sageta)
5. Ceràmica (Vas esfèric)	14. Os treballat (Agrupació punxons)	23. Sílex (Trapezi)
6. Ceràmica (Vas hemisfèric)	15. Sílex (Lamina)	24. Sílex (Trapezi)
7. Pedra polida (Destral)	16. Sílex (Lamina)	25. Sílex (Trapezi)
8. Sílex (Nucli)	17. Sílex (Lamina)	
9. Sílex (Nucli)	18. Sílex (Lamina)	

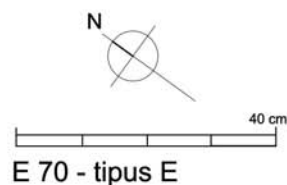

Figura 13: Sepulcre E70 del Tipus E de cambra simple rectangular amb abundant aixovar funerari, destacant els dipòsits recipients ceràmics.

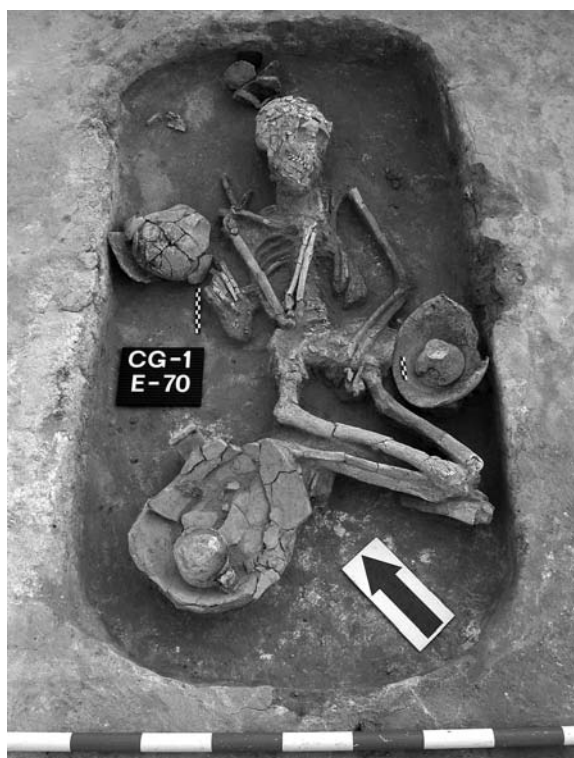

Figura 14: Sepulcre E70 del Tipus E de cambra simple rectangular amb abundant aixovar funerari. S'observa el nivell sedimentari a on es recolza l'individu i l'aixovar, atribuïble a un suport o llit funerari fet de material perible.

cm de fondària conservada, que va oferir un individu masculí en decúbit supí amb les cames flexionades i caigudes cap al seu costat dret. L'aixovar funerari era força escàs i es reduïa a un petit vas de ceràmica situat al costat dret de l'individu a l'alçada del coll, una lamina de sílex a sobre el crani i dos petits fragments aïllats de ceràmica (Fig. 15).

Un darrer exemple d'aquestes estructures simples el tenim en el sepulcre E180 de fossa simple de planta rectangular d'extrems angulosos de 1'64 x 0'90 m i 22 cm de fondària conservada. Va oferir un individu al·lofís en decúbit dorsal amb les cames flexionades i basculades cap a l'esquerra i els peus en posició plantar, amb la pelvis lleugerament aplatada. Aquestes dislocacions i hipercontraccions de certes parts esquelètiques ens podrien indicar l'existència d'embolcalls a manera de mortalla o algun tipus de vestimenta i presència de calçat. L'aixovar era més aviat escàs i es reduïa a un petit vas de ceràmica al costat dret del crani amb una làmina de sílex al costat, un vas de ceràmica a la dreta de la pelvis, amb un grup de sis punxons d'os al seu costat (Fig. 15).

CARACTERÍSTIQUES DE LES INHUMACIONS I ALGUNS ASPECTES TAFONÒMICS I DE GEST FUNERARI

El conjunt dels 47 sepulcres de la necròpolis ha proporcionat un total de 51 individus inhumats, de manera que tenim 43 sepulcres individuals i 4 sepulcres dobles (3 del tipus D i 1 del tipus E). D'aquests, em pogut observar la inhumació probablement simultània de dos individus en els sepulcres E515 i E580, i amb la inhumació successiva de dos individus en els sepulcres E247 i E497.

L'estudi paleoantropològic ha pogut determinar que el grup enterrat està format exclusivament per individus adults d'ambdós sexes, amb una elevada esperança de vida. D'aquesta manera, l'assignació d'edat s'ha pogut establir en la quasi totalitat dels individus, a excepció d'un sol cas, a causa de la baixa representativitat esquelètica. Del conjunt d'individus tenim que un 86,27% correspon a una població adulta, mentre que el 11,77% ha estat assignat a un grup d'edat major de 18 anys. La franja d'edat més representada correspon als individus d'entre 26 a 45 anys (adult jove i adult) amb un 52% de la població. 4 individus (8% de la població) van arribar als 60 anys d'edat, fet que demostra que la població gaudia de bones condicions de vida¹⁰. D'aquesta manera, cal destacar l'absència d'individus infantils en el conjunt, que ens indica que estem davant d'una necròpolis o d'un sector funerari on tant sols es va inhumar a una part de la població, la corresponent al grup d'individus adults. Aquest aspecte ens reflecteix que es tracta d'un grup que no considerava per igual a tots els seus integrants, sense saber amb exactitud si aquest corresponia a una elit o bé que tractava diferencialment al conjunt de la població infantil.

10.- L'estudi paleoantropològic dels esquelets ha estat realitzat per Vàngelis Villar, Jordi Ruiz i Eulàlia Subirà (Villar/Ruiz/Subirà 2006).

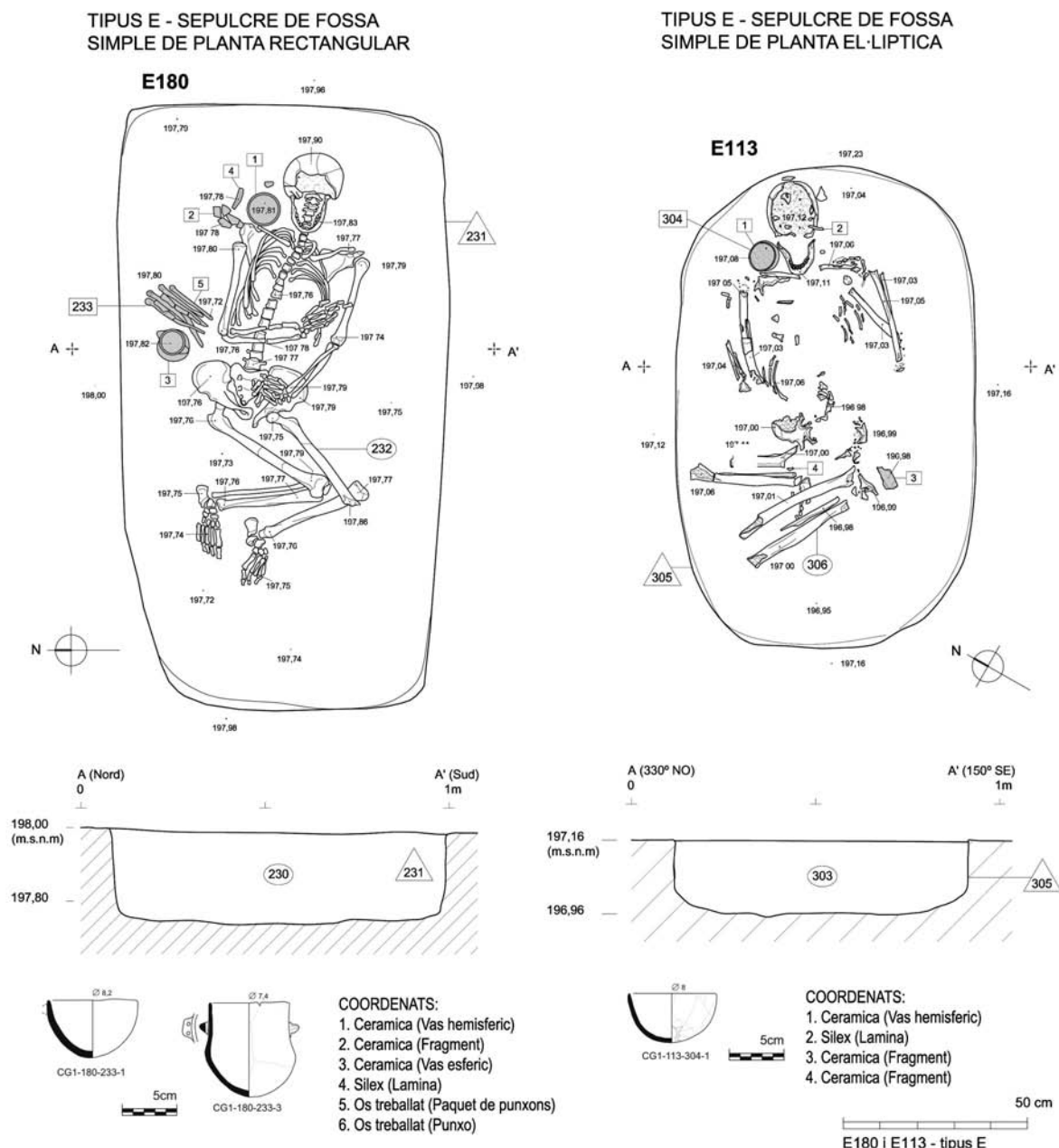

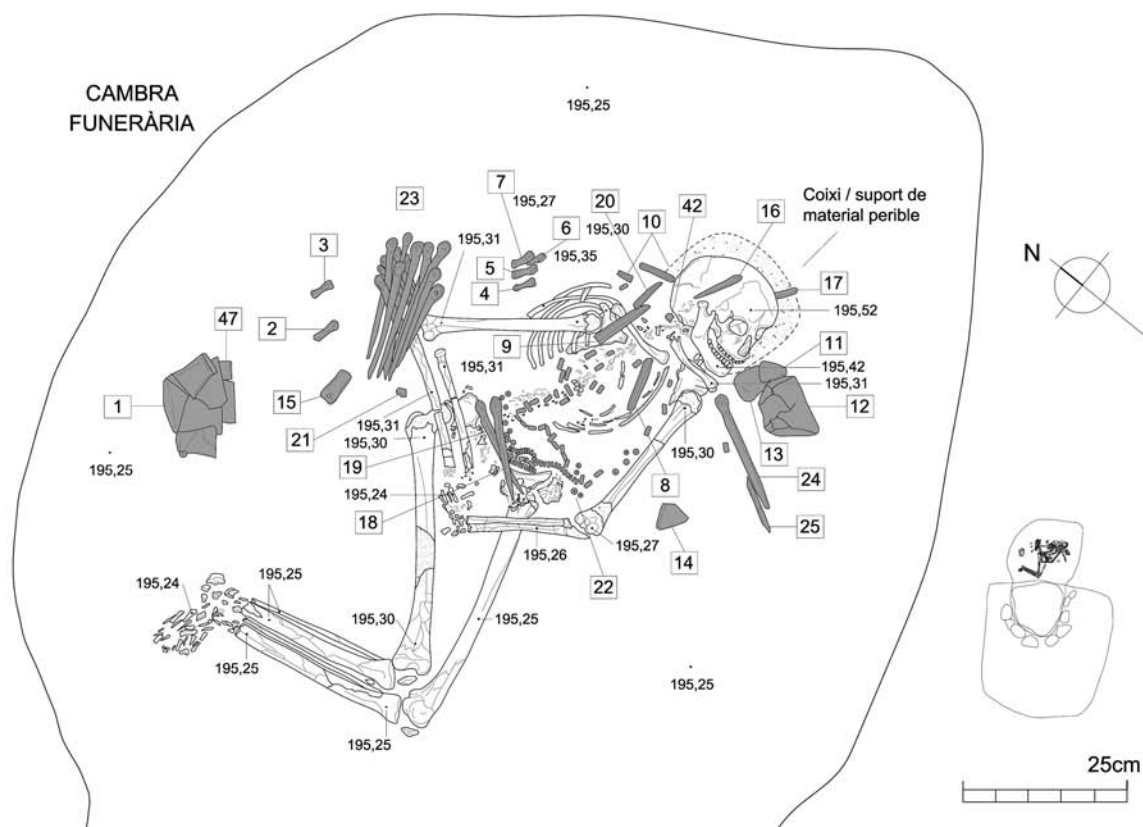
Figura 15: Sepulcres de tipus E de fossa simple i escàs aixovar funerari: E180, sepulcre de cambra simple de planta rectangular. E113, sepulcre de cambra simple de planta el·líptica.

Pel què fa al sexe dels individus, tenim que 21 d'ells pertanyien al sexe masculí (41,18%), 15 al femení (29,41%), 8 són considerats al·lòfis (15,68%) i 7 són indeterminats (13,73%).

Per altra banda, i pel què respecta a la posició dels inhumats, tenim que la majoria dels individus es van disposar a la tomba en decúbit supí, amb les extremitats inferiors flexionades cap amunt, cedint cap un costat o altre de l'eix central del tronc al iniciar-se el procés de descomposició. En algun cas aquesta posició flexionada de les cames s'ha arribat a mantenir gràcies als pro-

cessos postdeposicionals, com per exemple en el sepulcre E442, on els genolls van quedar en alt recolzats al perfil de la fossa. Pel què fa a la disposició de les extremitats superiors s'observen més variants, amb combinacions entre elles. En alguns casos els braços van ser disposats en semi flexió a sobre la pelvis, en d'altres estirats paral·lelament al costat del cos i en d'altres flexionats i situats a sobre el tòrax o a sobre la cintura.

La posició i l'orientació del crani, quan ha estat possible valorar-la, indica que sovint estava sobrealçat i disposat lleugerament cap a un costat, amb la cara orien-

112

COORDENATS AIXOVAR
(UE 211):

1. Ceràmica (Vas hemisfèric carenat)	16. Os treballat (Punxo)
2. Fauna (Falange)	17. Os treballat (Punxo)
3. Fauna (Falange)	18. Os treballat (Punxo)
4. Fauna (Falange)	19. Os treballat (Punxo)
5. Fauna (Falange)	20. Sílex (Lamina)
6. Fauna (Falange)	21. Ceràmica (Fragment)
7. Fauna (Falange)	22. Collaret de variscita
8. Sílex (Lamina)	23. Os treballat (Agrupació de punxons)
9. Sílex (Lamina)	24. Os treballat (Punxo)
10. Sílex (Lamina)	25. Os treballat (Fragment de punxo)
11. Pedra polida (Destral)	42. Ceràmica (Fragment)
12. Sílex (Nucli)	43. Ceràmica (Fragment)
13. Pedra polida (Destral)	47. Ceràmica (Vas hemisfèric)
14. Ceràmica (Fragment)	
15. Os treballat (Plaqueta)	

Figura 16: Individu femení del sepulcre E122 amb el seu aixovar. S'observa un paquet sedimentari a sota del crani atribuïble a un dispositiu funerari fet de material perible a manera de coixí que manté el cap sobrealçat. Al seu costat, a un nivell més baix tenim dues destraletes de pedra polida i un gran nucli de sílex.

tada cap a la resta del cos. En determinats casos tenim evidències arqueològiques que indiquen que a sota del cap es va col·locar algun element de naturalesa perible a manera de coixí, que no es va conservar. Esdevé del tot significatiu l'exemple de l'inhumat del sepulcre E122, on va ser possible observar que el cap mantenia una posició considerablement sobrealçada respecte

a la disposició plana del cos, descansant en el seu costat esquerre i mirant cap a l'entrada de la cambra. El crani es recolzava damunt d'un paquet sedimentari d'uns 12 i 15 cm de gruix, amb una forma ben definida i uns límits força precisos, d'uns 20 x 16 cm, a manera de coixí fet d'alguna matèria perible disgregada amb el sediment i desapareguda (Fig. 16).

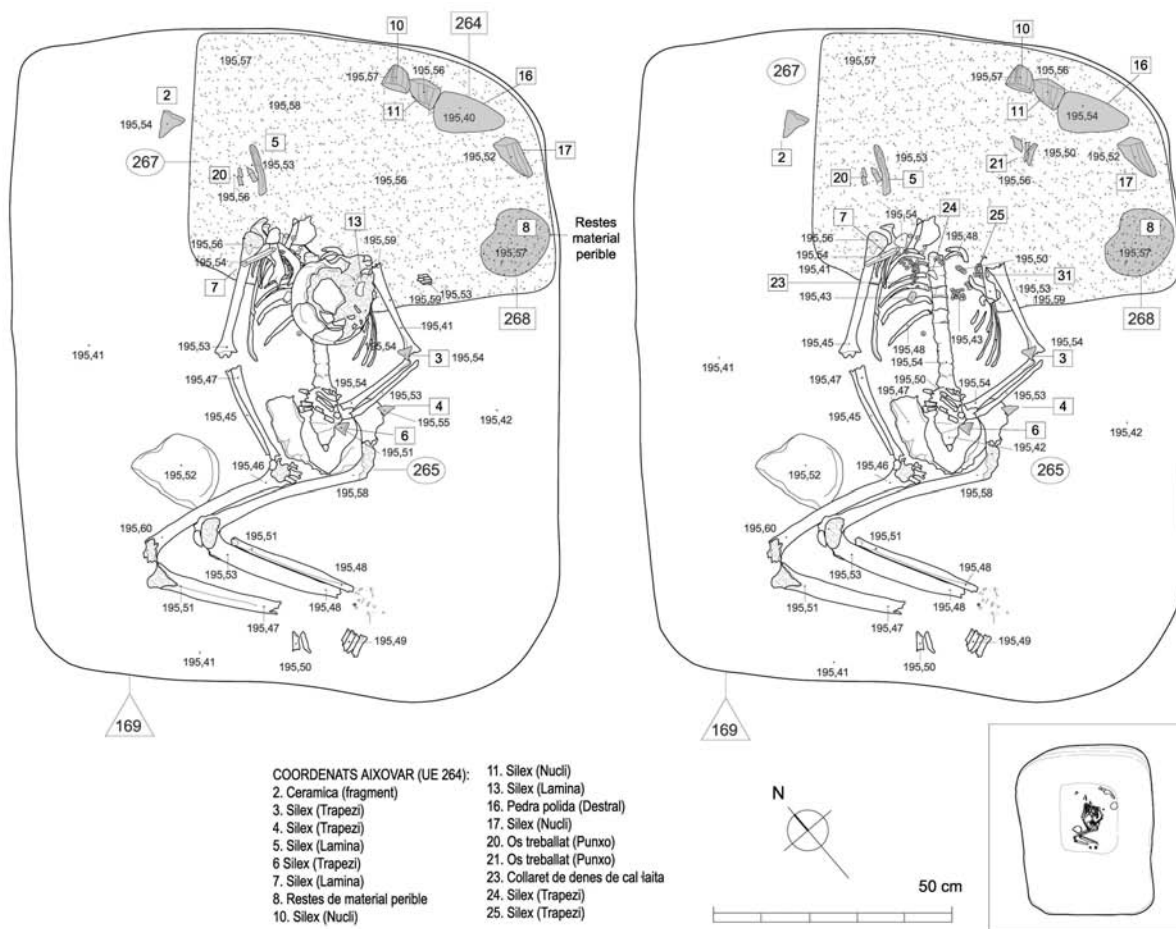

Figura 17: Individu masculí del sepulcre E167 amb el seu aixovar funerari. S'observa un paquet sedimentari on recolza l'esquena i el cap de l'individu i a on s'hi dipositen certs elements de l'aixovar, a manera de suport o gran coixí que manté el cos semi incorporat.

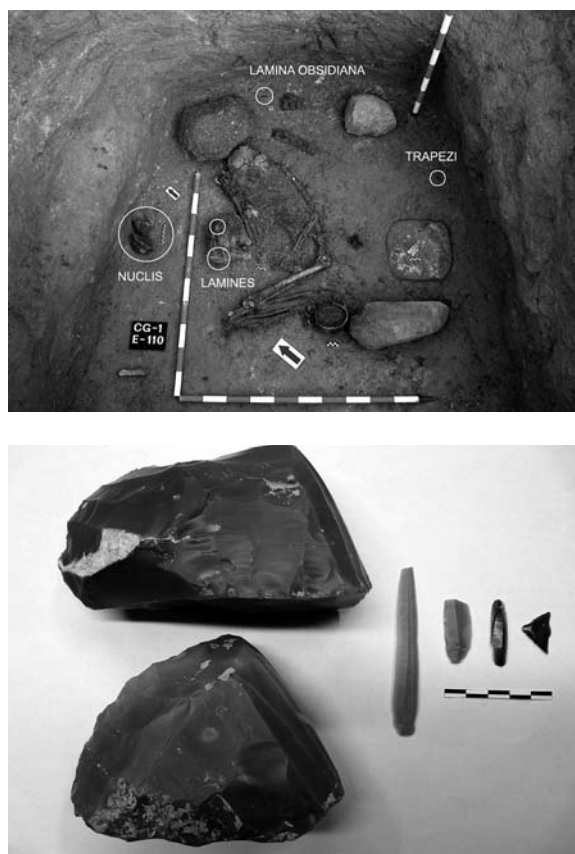
D'aquesta manera, ha estat a partir de l'anàlisi tafonòmic, els processos de descomposició dels inhumats, l'estudi dels elements arqueològics documentats a l'interior del sepulcre i, especialment, amb la dinàmica estratigràfica i postdeposicional, que podem aproximar-nos al coneixement de la sepultura inicial i a la reconstrucció dels dispositius sepulcrales. Així, ha estat possible plantejar diverses qüestions i aspectes inèdits de ritual i gest funerari¹¹.

En primer lloc, podem determinar que la descomposició de l'inhumat es va produir en espai buit, i que el dipòsit primari del cadàver es va fer sense reomplir de terres la cambra funerària. Per altra banda, constatem l'existència d'elements peribles desapareguts a l'interior de les cambres funeràries, com podria ser el folrat o el recobriment de les parets i les soleres, l'existència de

determinats tipus d'aixovar de naturalesa orgànica, el vestuari dels inhumats, i fins i tot la presència d'elements i d'estructures internes de material perible com ara llits, taüts, baiards i mobiliari de tipus funerari, fets en fusta, pell, etc. L'existència d'aquestes estructures internes de material perible provoca el què es coneix com a "efectes de parada" en els esquelets.

Amb moltes estructures s'ha pogut documentar la presència d'unes primes capes sedimentàries inferiors, que es situen directament al fons de la cambra funerària, amb unes gruixàries que oscil·len entre els 2 i 6 cm, on descansen els individus i l'aixovar, recolzant-se sovint en un mateix pla. Aquests nivells de terres, generalment contenen restes de mineral d'ocre de color vermell intens així com taques de coloració negra i restes de carbons. En aquest sentit, podria tractar-se dels residus

¹¹- No entrarem ara aquí a analitzar amb detall tots aquests aspectes de tafonomia donada la seva complexitat, tenint en compte, a més, que aquest estudi encara es troba en curs de realització en gran part dels sepulcres i dels individus.

114

Figura 18: Individu masculí del sepulcre E110 amb el seu aixovar funerari. S'observa la disposició dels elements lítics dins la cambra funerària (2 nuclis de sílex, 2 làmines de sílex, 1 làmina d'obsidiana i 1 trapezi de sílex).

materials d'algun tipus de mobiliari funerari similar a llits, taüts de fusta, o d'algun condicionament o preparació de la solera de la cambra funerària on disposar els cossos, ja sigui amb l'ús de pells o d'estores de material vegetal desaparegut, evitant el contacte directe del cadàver amb el terra de la fossa.

En aquest sentit, és del tot il·lustratiu el cas del sepulcre E70, amb la presència d'un suport o llit funerari de material perible on descansava l'inhumat i el seu aixovar (Fig. 14). Més singular encara és l'exemple del sepulcre E167, on a més de detectar un llit funerari inferior, es va observar un singular paquet sedimentari de 74 x 55 cm i entre 8-12 cm de gruix, situat a la meitat superior de la cambra, molt ben definit a nivell de forma i de composició, a on s'hi recolzava l'espatlla i el cap de l'individu, quedant així en posició semi incorporada. En aquest sentit, el crani i la mandíbula es van localitzar desarticulats i caiguts cap endavant a sobre el tòrax, de manera que es confirma que el cap estava elevat i durant el procés de descomposició va bascular a sobre el pit (Fig. 17). Aquest element arqueològic indica la presència d'un suport sòlid tipus banquetta o d'un con-

dicionament a manera de gran coixí fet de material perible, a on recolzar al difunt en una posició semi incorporada. Així mateix, al damunt d'aquest suport funerari, que tenia la cara superior aplanada i regularitzada, s'hi van localitzar alguns elements d'aixovar i objectes personals. Aquests elements descansaven tots en un mateix pla i estaven disposats ordenadament, amb presència d'una destrat de pedra polida i tres nuclis de sílex en un cantó, 1 làmina de sílex i una part de l'indústria òssia darrera l'espatlla dreta, i la restes d'un element de material perible de forma circular ben definida situat en un extrem del dispositiu de suport. La resta de l'aixovar estava situat damunt del cos de l'individu i consistia en 3 trapezis de sílex a sobre de l'avantbraç dret, 2 trapezis a sobre el pit i tapats pel crani caigut, 1 làmina de sílex damunt l'espatlla dreta i 1 collaret de denes de cal·laïta ben disposat al voltant del coll i al damunt del pit (Fig. 17). S'observa d'aquesta manera, que el conjunt de l'aixovar recuperat d'aquesta sepultura és molt abundant i diversificat, tenint en compte, a més, que manquen tots els elements realitzats sobre materials orgànics i peribles que no s'han conservat.

En determinats casos sembla documentar-se l'existència d'alguns elements destinats a cobrir els cossos dels inhumats a manera de mortalla, utilitzant alguna mena de manta, estora o pells, ja sigui de fibres trenades o teixides, o bé de vestimenta. Així, durant el procés d'excavació es va observar la presència de restes d'ocre en diverses regions esquelètiques, especialment en el crani i les extremitats, així com també a les cares superiors de certs elements de l'aixovar que es trobaven damunt del cos, com ara les làmines de sílex. La presència de vestimenta i de mortalles explicaria la hipercontracció dels cossos i d'algunes parts esquelètiques com ara les espatlles i els braços, o les extremitats inferiors i els peus. Podem observar el cas de l'esquelet del sepulcre E180, on els peus es troben totalment en pla, en el mateix eix que el cos, i amb tots els ossos concentrats sense cap dispersió. Així, la descomposició en espai buit deixa sense explicació el manteniment dels peus en connexió, indicant-nos la presència d'un embolcall o dispositiu de protecció dels peus a manera de calçat (Fig. 15). Finalment, en alguns sepulcres s'ha detectat una intrusió puntual no massa posterior a la inhumació, que podria correspondre a un saqueig intencionat de determinats elements d'aixovar. Aquestes remocions s'identifiquen de forma evident a partir de moviments puntuals de certes parts esquelètiques de l'individu, que es trobaria en estat de semi descomposició, amb especial incidència a zona toràcica i al coll, fet que suposa que s'han portat a terme en un moment posterior o proper al moment de la inhumació. En aquests sepulcres també s'observa una alteració del sistema de coberta, ja sigui la caiguda parcial de troncs o l'ensorrada d'alguna de les lloses de segellament de la cambra, que haurien provocat l'esfondrament immediatament posterior

Figura 19: Alguns braçalets i collarets de denes de cal·laïta procedents de diversos sepulcres.

115

de tota la coberta i la caiguda de les terres del túmul a l'interior. Pensem que aquestes alteracions de les construccions i les remocions de parts esquelètiques, podrien estar associades al saqueig intencionat durant el Neolític de certs elements de l'aixovar, com són els collars o polseres elaborades amb denes de cal·laïta. Cal tenir en consideració que en algunes d'aquestes tombes saquejades s'han localitzat algunes denes puntuals, caigudes i escampades pel voltant de l'esquelet, fet que evidencia que el collar va ser arrancat del coll i sostret.

ELS AIXOVARS FUNERARIS

Dels 47 sepulcres de la necròpolis, 44 ofereixen un aixovar funerari i 3 que no (E168, E516 i E534), probablement a causa del seu alt grau d'arrasament. La majoria d'estructures han proporcionat un ric i diversificat aixovar, amb una rellevància qualitativa dels materials

que permet fer un estudi molt complet de la cultura material del Neolític mitjà, fet que ens ofereix importants dades per a l'estudi dels costums funeraris d'aquestes societats. Aquí presentem algunes dades generals del conjunt dels aixovars i un resum d'alguns dels estudis específics del material.

En línies generals, aquests aixovars funeraris són els característics del Neolític mitjà català i la cultura dels sepulcres de fossa, amb una representació de tots els tipus i elements materials coneguts, amb un elevat nombre d'individus i peces senceres. En el seu conjunt disposem d'un total de 617 elements arqueològics, entre material lític tallat (nuclis, làmines, puntes i trapezis de sílex), macrolític (destrals i molins), material ceràmic (vasos sencers i vasos parcials), utilatge en os (punxons, agulles, plaquetes, etc.), restes faunístiques (macrofauna i malacologia) i elements ornamentals (collarets, braçalets i dipòsits votius fets de denes de cal·laïta i d'esquist/lignit)¹².

12.- Aquest nombre d'individus o d'elements d'aixovar es pot veure modificat quan es porti a terme la restauració de determinats materials, especialment la reconstrucció dels útils en os, així com l'excavació i el tractament dels conjunts d'indústria òssia i els paquets de punxons que foren extrets en bloc pel seu processat al laboratori. Per altra banda, en aquesta comptabilització s'ha contemplat com a un sol element o individu, cada collar i polsera sencera, per bé que estan integrats per un elevat nombre de denes.

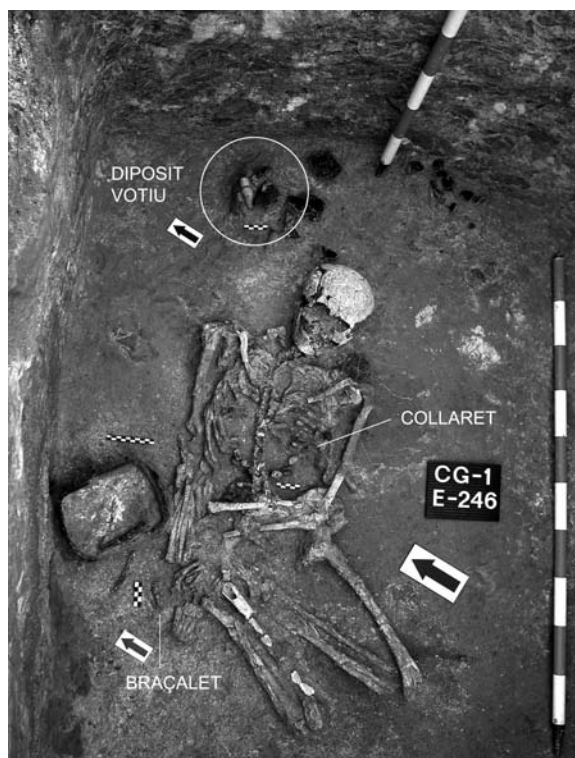

Figura 20: Individu femení del sepulcre E246 amb el seu aixovar funerari. S'observa un dipòsit votiu a la zona de la capçalera, per damunt del cap de l'inhumat, integrat per un collaret de 9 denes de cal·laïta i un nucli de sílex. L'individu disposa d'un collaret complet col·locat al coll i un braçalet al canell del braç dret, a prop del vas de boca rectangular.

Aquests elements d'aixovar generalment es troben situats a la meitat superior de la cambra funerària, dipositats al voltant i/o al damunt de l'individu, especialment a l'entorn de la zona del cap i de la part superior del cos. Més rarament es troben a la zona dels peus. Cal

dir que a la necròpolis de Can Gambús-1, el tipus d'aixovar no és discriminant en quant a distinció de sexes, oferint un mateix repertori de material tant en els sepulcres femenins com en els masculins.

Els recipients ceràmics s'han documentat en un total de 27 sepulcres. Hem pogut observar que en alguns casos no es va dipositar el recipient ceràmic sencer, sinó que s'hi diposità una part del vas ja fracturat, tal vegada com a suport o falca d'algun altre element perible. En conjunt tenim un total de 51 individus ceràmics: 27 peces senceres, 9 peces de perfil sencer i 15 fragments. Aquests darrers acostumen a aparèixer dispersos a l'interior de les sepultures, sense cap distribució ni ordre aparent, localitzant-se al fons de la cambra i en disposició plana, sovint al mateix nivell que l'individu i l'aixovar, a prop de la zona del cap. Tanmateix, no sabem si corresponen a elements d'aixovar o bé eren fragments que estaven integrats en els sediments de reblliment superior de les fosses.

En línies generals, la ceràmica es caracteritza per un tipus de coccio reductora irregular, que confereix una coloració a les pastes que oscil·la de les tonalitats grises i negres, fins a les marrons, ataronjades i vermellores, que es combinen segons les parts de la peça. Les pastes presenten un desgredant força evident, de mida mitjana i gran, que a nivell visual sembla caracteritzar-se per la presència de quars i mica essencialment. El modelat dels recipients és irregular, fet a mà i amb un acabat allisat simple, en alguns casos poc acurat, i en d'altres amb les superfícies ben allisades, gairebé brunyides, però sense cap tipus de tractament decoratiu, ja sigui incís o aplicat. Tant sols en un únic cas es detecta la presència de tot un seguit de mugrons o llengüetes còniques disposades de forma concèntrica a la cara exterior de la vora d'un vas esfèric (Fig. 22).

D'aquest conjunt de 51 individus ceràmics tenim 36 peces determinables a nivell formal (71%) i 15 peces indeterminables (29%), degut al seu grau de fragmentació. A partir d'un primer estudi de tots els recipients ceràmics ha estat possible establir una tipologia formal representada per 7 tipus bàsics¹³ (Fig. 21): *Tipus 1 - vas hemisfèric* (9 ind.), *Tipus 2 - vas hemisfèric carenat* (5 ind.), *Tipus 3 - vas esfèric* (8 ind.), *Tipus 4 - vas esfèric carenat* (4 ind.), *Tipus 5 - vas esfèric carenat amb coll diferenciatiu còncav* (4 ind.). Aquest tipus de vas s'ha vinculat genèricament a la presència d'elements de la cultura neolítica Chassey del Llenguadoc en territori català (Llongueras/Marcet/Petit 1981), i té el seu paral·lel més proper en un vas de la necròpolis del Camí de Can Grau (Martí/Pou/Carlús 1997). *Tipus 6 - vas de boca rectangular* (5 ind.) (Fig. 21). Aquests tipus de recipients, coneguts en la literatura arqueològica com a "vasos de

13.- L'estudi del material ceràmic ha estat fet per Joan-Manuel Coll i Jordi Roig (Coll/Roig 2007).

Figura 21: Quatre vasos de boca rectangular procedent dels aixovars funeraris (1 - Sepulcre E246, 2 - Sepulcre E175, 3 - Sepulcre E112, 4 - Sepulcre E161).

boca quadrada” (Ripoll/Llongueras 1963), s’han associat genèricament a influències o contactes amb la cultura neolítica de Lagozza del nord d’Itàlia (Maluquer 1950; Muñoz 1965). A Catalunya són presents en diversos contextos funeraris, amb paral·lels a la necròpolis de la Bòbila Madurell (Serra-Ràfols 1947; Muñoz 1965), al Camí de Can Grau (Martí/Pou/Carlús 1997), i a la tomba núm. 2 de la necròpolis de Sant Julià de Ramis (Tarrús 1981). *Tipus 7 - vas hemisfèric amb peu* (1 ind.). Aquest consisteix en un petit recipient d’uns 6cm d’alçada format per dos cossos, un cos superior hemisfèric de parets corbades i llavi apuntat de 9cm de diàmetre i un cos inferior de perfil troncocònic, corresponent a un peu massís de base circular plana de 4cm de diàmetre. Formalment podria assimilar-se a una llàntia o cremador, o tal vegada, a un vas tipus copa. En aquest sentit, presenta part d’un costat fortament descrostat i amb senyals d’haver sofert un major desgast o alteració per algun tipus d’ús indeterminat.

Pel que fa als elements de premsió ha estat possible determinar que dels 36 recipients identificats, hi ha 27 individus amb elements de premsió i 9 sense. D’aquests hem pogut distingir tres grups de nanses amb les seves

variants: nansa de cinta o de pont, nansa de llençüeta i nansa tubular o cilíndrica.

Els instruments lítics tallats s’han documentat en 39 sepulcres, també acompanyant tant individus masculins com femenins. Aquest registre lític tallat constitueix pel seu nombre, varietat i qualitat, un dels elements més representatius dels aixovars, amb un total de 203 individus¹⁴. Després d’una primera caracterització s’han agrupat en nuclis (20), suports laminars (110), esclats (2), puntes de sageta (20), elements geomètrics (50) i indeterminats (1) (Roig/Coll 2008). Tots aquests productes han estat tallats sobre roques silícies a excepció d’un nucli de quarsita i una lamineta d’obsidiana de 31mm de llarg procedent del sepulcre E110, el més monumental de la necròpolis. En aquest cas, l’aixovar lític tallat consistia en dos grans nuclis de sílex agrupats al costat dret de l’individu a tocar del perfil de la fossa, dues làmines de sílex situades damunt d’un paquet de nombrosos punxons d’os situats al costat dret de l’individu a l’alçada del braç, una lamineta d’obsidiana a la capçalera de la fossa per damunt del cap i un trapezi de sílex al costat esquerre de la fossa i força allunyat de l’individu (Fig. 18).

14.- L’estudi del material lític tallat ha estat fet per Juan Gibaja i Xavier Terradas (Gibaja/Terradas 2008).

Pel què fa a la disposició d'aquest material a l'interior de les sepultures podem observar que els nuclis generalment es troben agrupats en nombre de dos o de tres a la meitat superior de la cambra, a vegades prop del cap, i d'altres en un dels costats del cos de l'individu, i rarament a la zona dels peus. Sovint van acompanyats d'una destrat de pedra polida, formant un mateix paquet. Són il·lustratius al respecte el sepulcre E70 (Fig. 14) i el E167 (Fig. 17).

En determinats casos, i pel què fa als projectils, s'han localitzat agrupaments de puntes de sageta pedunculades i geomètrics de sílex dipositats en un costat de la fossa indicant que aquests elements estarien encastats a les seves corresponents astes de fusta i aquestes, probablement col·locades a l'interior d'un carcaix. En aquest sentit, la disposició agrupada d'aquestes puntes de sageta lleugerament separades del cos de l'inhumat, semblen mostrar l'espai que ocuparia el carcaix, i molt probablement també l'arc. El cas del sepulcre E176 és paradigmàtic, amb una agrupació de 11 projectils de sílex (3 puntes de sageta pedunculades i 8 geomètrics) situats a la zona dels peus de l'inhumat, tots amb la punta cap a baix i indicant que les fletxes estarien ben col·locades a l'interior del carcaix i aquest al costat dret de l'individu. Un altre exemple significatiu és el sepulcre E179 amb 2 puntes i 3 geomètrics agrupats a la zona de la capçalera amb les puntes cap amunt, quedant lliure tot l'espai que ocuparien les fletxes i el carcaix de material perible. També en el sepulcre E70 es detecta una significativa agrupació de 3 trapezis i 1 punta de sageta pedunculada al costat esquerre de l'individu, a l'alçada del crani (Fig. 13 i 14). Així, pel què fa al conjunt de material lític tallat és possible determinar que la presència de puntes de sageta va associada a individus masculins.

Els instruments de pedra polida s'han localitzat en 15 sepulcres amb un total de 18 elements; aquests acompanyen a individus masculins i femenins. Corresponen, majoritàriament, a destrals de pedra polida, que generalment es documenten agrupades amb els nuclis de sílex. Així tenim un total de 14 destrals procedents de 12 sepulcres, amb 10 sepulcres que tenen una sola destrat i 2 sepulcres que en tenen dues cadascun. L'anàlisi petrogràfic de les destrals ha determinat la presència de dos exemplars d'eclogita de possible origen alpí¹⁵. Els altres quatre elements de pedra polida són identificables com a còdols amb traces d'us per fregament. El utilatge macrolític es localitza en 2 sepulcres del Tipus E. En primer lloc, tenim el sepulcre E45 amb un individu al·lofís, que presenta una enclusa fixa amb la seva part mòbil situada al costat. L'anàlisi dels fitòlits d'aquests

dos elements de molí ha determinat la presència de restes de guixes (*Lathyrus cicera*) i midons de tipus *Lathyrus* i *Triticeae* (cereals tipus blat/ordi)¹⁶. En segon lloc, tenim el sepulcre E163 amb un individu femení que presenta una enclusa fixa amb la seva part mòbil col·locada al damunt.

Els instruments ossis s'han documentat en 31 sepulcres, amb un nombre mínim aproximat de 244 elements d'os treballat, també acompanyant individus masculins i femenins. La majoria de peces són punxons d'os que es troben disposats fent agrupacions de 4 a 20 punxons aproximadament, generalment col·locats a tocar del cos de l'individu, com si formessin part d'un paquet embolcallat o bé anessin dins d'una bossa de material perible penjada o lligada al cos. Aquest seria el cas, per exemple, del paquet de punxons del sepulcre E70 (Fig. 13), del E180 (Fig. 15) i del E110 (Fig. 18). L'estudi d'aquest material resta pendent a l'espera de la seva reconstrucció i consolidació, donada la seva fragilitat. Així, el nombre d'elements individualitzats es pot veure modificat quan es porti a terme el tractament dels paquets i dels conjunts d'indústria òssia que foren extrets en bloc pel seu posterior processat i microexcavació al laboratori.

Els elements ornamentals s'han documentat en 16 sepulcres acompanyant tant individus masculins com femenins. Per una banda, tenim els ornaments en cal·laïta, amb un total de 10 collarets, 2 braçalets, 3 dipòsits de collars votius i 15 denes soltes procedents de sepulcres saquejats, que formarien part d'altres collarets originalment sencers (Fig. 19). Tots aquests elements representen un total de 620 denes de diferent tipologia (cilíndriques, cilíndriques tubulars, bitroncocòniques o de barril, etc). En aquest sentit, destaca el sepulcre E246, un dels més rics en quant a presència d'elements ornamentals en cal·laïta, que ofereix un collar complet col·locat al coll de l'individu, un braçat al canell del braç dret i un collar de 9 denes, una d'elles de 7cm de llargada, formant part d'un dipòsit votiu. Aquest dipòsit estava situat a la capçalera de la tomba, per damunt del cap de l'inhumat, formant un paquet compacte integrat pel collar i un nucli de sílex, que per la seva disposició sembla que anirien a dins d'una bossa o embolcall perible que els hauria retinut (Fig. 20). Així mateix, el sepulcre E175 disposa d'un collar de 12 denes disposat al coll de l'individu i un dipòsit votiu d'un segon collar de 13 denes enroscat al voltant d'un nucli de sílex i una destraleta de pedra polida, formant un paquet compacte situat a la cintura de l'individu, probablement a dins d'una bossa o farcell de material perible. Igual d'il·lustratiu resulta el

15.- L'estudi petrogràfic de les destrals de pedra polida ha estat fet per Pierre Pétrequin i Jean Vaquer (Pétrequin/Vaquer 2008).

16.- L'anàlisi de residus i fitòlits d'alguns vasos i molins ha estat fet per Jordi Juan i J. Matamala (Juan/Matamala 2003).

TIPUS 1 VAS HEMISFÈRIC NMI - 9 (25%)	1.1 1.2 1.3 1.4
TIPUS 2 VAS HEMISFÈRIC CARENAT NMI - 5 (14%)	2.1 2.2
TIPUS 3 VAS ESFÈRIC NMI - 8 (22%)	3.1 3.2 3.3 3.4 3.5
TIPUS 4 VAS ESFÈRIC CARENAT NMI - 4 (14%)	4.1 4.2
TIPUS 5 VAS ESFÈRIC CARENAT DE COLL CONCAU NMI - 4 (11%)	
TIPUS 6 VAS DE BOCA RECTANGULAR NMI - 5 (14%)	
TIPUS 7 VAS HEMISFÈRIC AMB PEU NMI - 1 (3%)	5cm

Figura 22: Làmina tipològica dels recipients ceràmics dels aixovars.

sepulcre E70, on hem detectat un dipòsit de diferents elements d'aixovar formant un paquet compacte situat a la cintura de l'individu, tal vegada a dins d'una bossa o embolcall de material perible. Aquest està integrat per un braçallet o collaret de 13 denes de cal·laïta, 6 punxons d'os, 4 làmines de sílex i una punta de sageta fragmentada (Fig. 13 i 14).

Pel què fa als elements ornamentals també s'ha localitzat un collaret format per un total de 1644 denes d'esquist, que prové d'un sepulcre saquejat, i 10 denes soltes atribuïbles a un segon collaret del mateix material. Com a dada important, cal tenir en compte que en els sepulcres del tipus D no es documenta la presència de cal·laïta. Amb tot, l'estudi del conjunt d'elements ornamentals encara es troba actualment en curs.

Les restes faunístiques de vertebrats apareixen en 11 sepulcres, i estan constituïdes per 41 elements atribuïbles a 27 registres arqueològics o agrupaments¹⁷. Se'n destaquen les primeres falanges de l'espècie *Ovis Aries*, documentades en petits agrupaments o isolades en sis sepulcres. També es documenten restes faunístiques de diferents vertebrats associades en un mateix context, com són un fragment de banya buida en el seu interior de *Cervus elaphus* i una canina de *Sus sp.* en el sepulcre E130, o bé el fragment basal d'una banya tallada de *Cervus elaphus* junt amb dos ullals de *Sus sp.* en el sepulcre E161. Les altres restes significatives identificades a la necròpolis són formades per les extremitats inferiors (metacarpians i metatarsos) d'un *Sus Sp.*, una incisiva de *Bos Taurus* i un fragment medial de costella de mamífer de mida mitjana.

Els elements de malacofauna marina són presents en 5 sepulcres amb 5 peces, una per sepulcre, i presenten diferents tractaments¹⁸. Així s'han documentat tres bivalves, concretament un *Glycymeris glycymeris* amb restes d'ocre (sepulcre E161), un *Glycymeris sp.* (sepulcre E174) i un *Cerastoderma edule* (sepulcre E228). Les altres dues peces corresponen a dos gasteròpodes utilitzats com ornament, concretament dos *Phalium saburon* amb dues perforacions lleugerament còniques cadascun (sepulcres E221 i E442).

Finalment, documentem en diversos sepulcres restes de material mineral que generalment correspon a concentracions i taques d'ocre de color vermell intens, que podria estar associat a elements de material perible que acompanyaven al difunt (pells, estores, robes o teixits, fusta, etc). S'inclouen en aquest grup les restes de material i paquets sedimentaris indeterminats de diferent consistència i color, que s'han localitzat formant part de l'aixovar, com ara taques blanques o negres, així com restes cendroses i carbons. S'han

pres mostres de tot aquests materials per tal de determinar la seva naturalesa, analítiques que es troben en curs d'estudi.

CRONOLOGIA DE LA NECRÒPOLIS: LES DATACIONS RADIOCARBÒNIQUES

Fins al moment s'han realitzat quatre datacions de C14 de material ossi d'origen humà procedent de 4 sepulcres diferents de la necròpolis. Aquestes s'han efectuat al laboratori de Datació per Radiocarboni de la Universitat de Barcelona (Mestres 2007) i són les següents:

- UBAR-900 (CG1-E110): 4850±80 BP (cal BC 3800-3495, 86'3 % a 2s - data calibrada experimental: cal BC 3644). Individu masculí adult jove. Sepulcre tipus A2.

- UBAR-901 (CG1-E167): 4980±40 BP (cal BC 3812-3656, 79'0 % a 2s - data calibrada experimental: cal BC 3766 i cal BC 3721). Individu masculí adult. Sepulcre tipus A2.

- UBAR-902 (CG1-E246): 4865±40 BP (cal BC 3714-3628, 78'5 % a 2s - data calibrada experimental: cal BC 3648). Individu femení adult. Sepulcre tipus A2.

- UBAR-903 (CG1-E515-Ind. 2): 4570±60 BP (cal BC 3385-3090, 79'7 % a 2s - data calibrada experimental: cal BC 3356). Individu masculí adult. Sepulcre tipus D.

Les tres primeres datacions corresponen a tres sepulcres de cambra rectangular central del Tipus A2 (coberta de troncs), concretament els grans sepulcres E110, E167 i E246, situats a la part central de la necròpolis i amb presència de tot l'aixovar característic de la cultura dels sepulcres de fossa (cal·laïta, sílex melat, vasos ceràmics, indústria en os, etc.). Les datacions d'aquests tres sepulcres presenten una forquilla cronològica força homogènia i molt curta, de manera que si prenem com a referència les dates calibrades experimentals, veiem que està centrada entre el 3766 i el 3644 cal BC, aproximadament uns 120 anys. Per altra banda, l'última datació radiocarbònica correspon al sepulcre E515 corresponent al Tipus D amb inhumació doble i escàs aixovar funerari, amb absència de cal·laïta i sílex melat. La datació que s'ha efectuat de l'individu 2 ofereix una data calibrada experimental de 3356 cal BC, de manera que la cronologia d'aquest sepulcre és aproximadament 300 anys posterior a les datacions obtingudes pels tres sepulcres anteriors del Tipus A2.

D'aquesta manera, i encara de forma provisional, podem observar una certa evolució cronològica dels diferents tipus de sepulcres dins el conjunt de la necròpolis. Així, els sepulcres de cambra central del tipus A sembla que

17.- L'estudi de les restes faunístiques dels sepulcres ha estat fet per Jordi Nadal (Nadal 2006).

18.- L'estudi de les restes malacològiques dels sepulcres neolítics ha estat fet per Alicia Estrada (Estrada 2006).

esdevindrien els més antics i els sepulcres del Tipus D, ja amb inhumacions dobles i amb absència de cal·laïta en els aixovars, esdevindrien els més recents.

En aquest sentit, les datacions radiocarbòniques de la necròpolis de Can Gambús-1 s'ajusten perfectament

a la resta de datacions calibrades d'altres conjunts funeraris del Neolític mitjà de Catalunya, atribuïts a la cultura dels sepulcres de fossa dins el IV mil·lenni cal BC, com ara la Bòbila Madurell i el Camí de Can Grau (Gibaja 2003; Martí *et al.* 1997)¹⁹.

BIBLIOGRAFIA

COLL RIERA, J.M. ROIG BUXÓ, J. 2007(inèdit), *Estudi de les restes ceràmiques del Neolític de Can Gambús 1 (Sabadell, Vallès Occ.)*, agost 2007, Annex 14 in Roig, J., Coll, J.M. 2008 *Memòria de la intervenció arqueològica a Can Gambús 1 (Sabadell, Vallès Occ.)*, abril 2003 – desembre 2004 i agost 2006, Barcelona, Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.

ESTRADA MARTÍN, A. 2006 (inèdit), *Estudi de les restes malacofaunístiques prehistòriques recuperades al jaciment de Can Gambús 1 (Sabadell, Vallès Occidental)*, novembre 2006. Annex 27 in Roig, J., Coll, J.M. 2008, *Memòria de la intervenció arqueològica a Can Gambús 1 (Sabadell, Vallès Occ.)*, abril 2003 – desembre 2004 i agost 2006, Barcelona, Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.

GIBAJA, J.F. y TERRADAS, X. 2008, La indústria lítica de la necròpolis de Can Gambús (Sabadell, Barcelona). Primeros resultados del análisis tecno-morfológico y funcional. *IV Congreso del Neolítico en la Península Ibérica (Alicante, 2006)*, M. Hernández, J.A. Soler y J.A. Lopez (eds.), 178-183.

GIBAJA, J.F. 2003, Comunidades neolíticas del noreste de la Península Ibérica. Una aproximación socioeconómica a partir del estudio de la función de los útiles líticos, Oxford, *British Archaeological Reports (international series)* S1140.

JUAN TRESSERRAS, J. MATAMALA MELLIN, J.C. 2003 (inèdit), *Estudi arqueobotànic (fitòlits, midons i fibres) i de residus en continguts de recipients i material lític de molta de Can Gambús 1 (Sabadell, Vallès Occidental)*, Campanya 2003, desembre 2003, Annex 28 in Roig, J., Coll, J.M., 2008, *Memòria de la intervenció arqueològica a Can Gambús 1 (Sabadell, Vallès Occ.)*, abril 2003 – desembre 2004 i agost 2006, Barcelona, Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.

LLONGUERAS, M. MARCET, R. PETIT, M.A., 1986, La cultura catalana de los Sepulcros de Fosa y su relación con el Chasseense *Le Néolithique de la France. Hommage à G. Bailloud*, París, 251-258.

MALUQUER, J. 1950, La cultura neolítica del Vallés en el marco de la Prehistoria del Occidente Mediterráneo, *Arraona* 1-2, 61-75.

MARTÍ, M. POU, R. ,CARLÚS, X. 1997, Excavacions a la Ronda Sud de Granollers, 1994. La necròpolis del neolític mitjà i les restes romanes del Camí de Can Grau (la Roca del Vallès, Vallès Oriental). Els jaciments de Cal Jardiner (Granollers, Vallès Oriental), Barcelona, *Excavacions Arqueològiques a Catalunya*, 14, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura (eds).

MESTRES I TORRES, J.S. 2007, Datació per radiocarboni de material ossi d'origen humà procedent de Can Gambús 1 (Sabadell, Vallès Occ.), Laboratori de Datació per Radiocarboni, Universitat de Barcelona, Informe inèdit dipositat al Museu d'Història de Sabadell i a Arrago sl.

MUÑOZ AMILIBIA, A.M., 1965, La cultura neolítica catalana de los Sepulcros de Fosa. Instituto de Arqueología y Prehistoria. Universitat de Barcelona. *Publicaciones eventuales* 9.

NADAL LORENZO, J. 2006 (inèdit), *Estudi de les restes de fauna del neolític del jaciment de Can Gambús 1 (Sabadell, Vallès Occidental)*, novembre 2006, Annex 25 in Roig, J., Coll, J.M. 2008, *Memòria de la intervenció arqueològica a Can Gambús 1 (Sabadell, Vallès Occ.)*, abril 2003 – desembre 2004 i agost 2006, Barcelona, Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.

PÉTREQUIN, P. VAQUER, J. 2008, *Anàlisi i estudi de les destrals de pedra polida de Can Gambús 1 (Sabadell, Vallès Occ.)*. Estudi inèdit dipositat al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya i a Arrago sl.

RIPOLL, E., LLONGUERAS, M., 1963, La cultura neolítica de los Sepulcros de Fosa en Cataluña, *Ampurias* XXV, 1-90.

ROIG, J., COLL, J.M., 2007, El paratge arqueològic de Can Gambús 1 (Sabadell, Vallès occdeintal), *Tribuna d'Arqueologia* 2006, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 85-109.

ROIG, J., COLL, J.M., 2008 (inèdit), *Memòria de la intervenció arqueològica a Can Gambús 1 (Sabadell, Vallès Occ.)*, abril 2003 – desembre 2004 i agost 2006, Barcelona, Servei d'arqueologia de la Generalitat de Catalunya.

SERRA-RÀFOLS, J.de C. 1947, La exploración de la necròpolis neolítica de la Bòbila Madurell en Sant Quirze de Galliners, *Museo de la Ciudad de Sabadell* III, 57-75.

¹⁹- Amb tot, s'està a l'espera de més datacions per a la resta de sepulcres per tal de conèixer l'evolució cronològica de la necròpolis, i acabar de completar i confirmar la seriació tipològica de les estructures funeràries.

TARRÚS, J. 1980, El Neolític Mitjà a les comarques gironines, El Neolític a Catalunya, *Taula Rodona de Montserrat*, (maig 1980), Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1981, 87-102.

VILLALBA, J., BAÑOLAS, L., ARENAS, J., ALONSO, M. 1986, Les mines neolítiques de Can Tintorer, Gavà, Excavacions 1978-1980, Excavacions arqueològiques a Catalunya 6, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

VILLAR, V., RUIZ, J., SUBIRÀ, M. E. 2006 (inèdit), *Estudi Antropològic de les restes neolítiques del jaciment de Can Gambús 1 (Sabadell, Vallès Occidental)*, juliol 2006, Annex 21 in Roig, J., Coll, J.M. 2008, *Memòria de la intervenció arqueològica a Can Gambús 1 (Sabadell, Vallès Occ.)*, abril 2003 – desembre 2004 i agost 2006, Barcelona, Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.